MASTER
NEGATIVE
NO. 93-81175-5

MICROFILMED 1993

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States - Title 17, United States Code - concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or other reproduction is not to be "used for any purpose other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

This institution reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

GOEBEL, ANTON

TITLE:

EURIPIDES DE VITA PRIVATA AC ...

PLACE:

MONASTERII

DATE:

[1849]

Master Negative #

93-81175-5

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

D88ED
Z8
v.1

Goebel, Anton, 1824-
Euripides de vita privata ac domestica quid senserit ... Monasterii, typis Theissingianis, [1849].
x, 62 p. 23 cm.

Thesis. Münster.

Volume of pamphlets

128640

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 REDUCTION RATIO: 11x
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 3.18.93 INITIALS Susan
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

15422
6

EURIPIDES

DE

VITA PRIVATA AC DOMESTICA

QUID SENSERIT.

DISSERTATIO

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB

AMPLISSIMO PHILOSOPHORUM ORDINE

IN

ALMA ACADEMIA REGIA MONASTERIENSI

LEGITIME IMPETRANDOS

MENSE MARTIO A. MDCCCIL

PUBLICE DEFENDET

ANTONIUS GOEBEL

ATTENDORNIENSIS GUESTPHALUS.

MONASTERII.

TYPIS THEISSINGIANIS.

PATRUO OPTIMO

PARENTIBUS VITA DEFUNCTIS ALTERI TANQUAM PARENTI

JOSEPHO GOEBEL

PHARMACOPOLAE ATTENDORNIENSI GUESTPHALO

HOCCE OPUSCULUM QUALECUNQUE EST

ANIMI GRATI PIIQUE SIGNUM

D. D. D.

SCRIPTOR.

Praefatio.

Si comicorum princeps in Ranarum fabula (v. 959) Euripidi objicit, quod res domesticas in scenam detulerit, utpote nimis leves, quae cothurno incedant: nos jam Euripidea ista, credo, levissima, qualia sint illustraturi, in majusne labimur peccatum? Exigui sane nominis dissertationis nostrae argumentum videtur nec ullam amplitudinis speciem prae se fert, de iis nos tractaturos pollicens, quae doctus indoctus intelligere possit. Qua quidem specie nescio an praecipue factum sit, quod de rebus antiquitatis obscuris innumerabiles disserunt libri, de iis vero, quae cuique homini proximae sunt, sicut domesticae res ac privatae, paucissimi tantum: ita ut nulla fere antiquitatis pars tabulae rasae magis sit similis, quam haec, utque de illis disserere, quoniam librorum copia exstat in bibliothecis, saepissime multo sit facilius quam de his. Sed si Jacobsius ille, litterarum ingenuarum, dum vivebat, lumen, praesidium ac decus, talibus potissimum de rebus et investigare et scribere ipsum, operae pretium duxit: quidni ti-

roni idem liceat censere, et, specie neglecta, audacter tale argumentum sibi eligere tractandum?

„At exponere, quid singularis quidam vir de vita privata ac domestica senserit, — quid hoc?“ — Sane, si singularis iste vir idem, quod populares statuisset, nugas hercle ageret, qui tale quid susciperet. Enimvero illa Aristophanis vituperatio jam debet cohortari, ut disquiratur, quaenam et qualia sint apud Euripidem ea, propter quae magnam ad partem tragoediae consuetudinem habitumque immutare vel violare non veritus sit. Nam aliter eum has res consideravisse atque aequales, conjici jam licet. Quodsi autem hac disquisitione eruitur, mirum quantum ab antiquitate eum recedere et ad homines recentiores appropinquare: graviusne quidquam potest inveniri? Nihilominus nemo id hucusque suscepit lucubrandum, nisi forte paucos illos velis afferre, qui, quod Euripidi objicitur feminarum odium, rejicere studuerunt, veluti Lenzius opusculo non satis accurato, quod invenitur in Bibliotheca nova litterarum liberalium vol. 58. — Inde effectum est, ut hoc argumentum haud facile fuisse expertus sim. Omnia enim ex poetae ipsius lectione erant haurienda, — et quidquid ejus exstat dramatum integrorum, quidquid perditorum, non erant legendum, sed lectitandum, pensandum sententiaeque comparandae cum antiquorum moribus atque institutis, nec, quae Aristophanes in eum effundit convicia,

negligi fas erat. Non est, quod adjiciam, Bernhardyi de Euripide expositiones in Encyclopaedia Halensi et in historia litterarum Graecarum, maximo mihi fuisse usui, quandoquidem nemo tam accurate et ingeniose de hoc poëta scripsit. Unde eo magis est dolendum, quod nostras res paucis tantum verbis attigit; sed loci angustiae id jusserunt. Verum justo mirari licet, quod Hartungius, qui scripsit „Euripidem restitutum“ idque egit, ut Euripidem non modo ab omnibus detrectationibus defenderet, sed eximia laude ornaret, vix verbum fecerit de iis, quae poëtam quam maxime ab Graecis hominibus secernunt.

Habet autem argumentum nostrum quodam modo duas partes, quarum unam appellem materialem, — alteram formalem, dico: ad res domesticas ipsas animum advertens potes quaerere, quae de iis censuerit poëta; potes etiam quaerere, quali modo ab eo repraesentari soleant, veluti nostro tempore multi depinxere, quales feminae apud Shakespearium, Goetheum aliosve in scenam prodeant. Hoc mittendum mihi esse arbitratus, illud solum retinui; tantum autem, quantum ad rem seu materiam (ut vulgo loquuntur) eruendam forma valeat, fuisse hanc respiciendam, per se patet. — Ne vero opus infinitum quoddam existeret, coactus fui, ut multitudinem locorum, quamvis gravium ac splendidorum, tantummodo laudarem vel enumerarem. Eandem ob causam adversariorum sententias minus respexi,

quam fieri solet; simul tamen id ratus sum, fundamentis dumtaxat earum dirutis, ipsa contrarii expositione et demonstratione eos magis debere tecte impugnari, quam aperta reprehensione, quae tironem minus deceat.

Reliquum est, ut dicam, ad Euripidis, Aeschyli, Sophoclis, Aristophanis locos laudandos me adhibuisse editionem eam, quam G. Dindorfius curavit et sic inscripsit: „Poetae scenici Graeci.
Accedunt deperditarum fabularum fragmenta. Lips. & Lond. 1830.“

NB. Vitia corrigas quaeso typographica haecce graviora:
pag. 33 in notae linea quarta legas „Euripideam.“
pag. 37 lin. 7 ante „Apertum . . .“ omissa sunt: „metrum versus 1391 non solum durum sed vitiosum; diaeresis inaudita (cf. Both. ad loc.); haud multo melior sequens est versus.“
pag. 40 lin. antepen. legas „considerent“ pro „considerant.“
pag. 48 lin. 16 legas *ἥδιστον.*
pag. 54 lin. 30 legas *ἐθηράσασθέ.*
pag. 56 lin. 29 legas *λῆμα* pro „*τῆμα.*“

Tabula rerum.

pag.

Euripides similiter ac recentiores homines sentit praecipue de rebus privatis ac domesticis. 1

Qua via, quid E. senserit, ex ejus fabulis eruitur? et quid statuendum de sententiis inter se pugnantibus? 3

Quid de universa vita privata ac domestica Euripides statuit? Civitas ei non est summa vivendi norma, sed propria ratio virtusque inde concepta. Ab civitate domum familiamque in debitam libertatem vindicavit magnamque ei tribuit gratiam ac dignitatem. Ad finem vitae subjectivam quam vocant philosophiam respuit. . 8

Quid de singulis domesticis rebus? — De feminis. E. non est *μισόγυνος*. Loci infestissimi, probe intellecti ac considerati, nihil stant ab adversariorum parte; quin reprobantur ab poëta sub Hippolyti persona matrimonii feminarumque osores. . . . 16

Unde tot convicia in feminas apud E. occurrunt? Indignatur pravos feminarum Atheniensium mores. (Inter alia id patet ex Hipp. 664 ss. qui versus Euripidei quidem sunt, sed originis versibus antecedentibus posterioris et quidem editionis iteratae.) Vituperat E. feminas earumque vitia eo consilio, ut meliores fiant. Ipse Aristophanes quamvis invitus id testatur. Imprimis autem in amoris erroribus describendis admirabilis poëtae ars est. (Praestantissimae Hippolyti partis — a versu 198 usque 310 — vim non sensisse videntur Boeckhius et Hartungius.) . . . 21

De feminis nemo antiquorum dignius, sanctius, verius quam E. judicavit. Eximiam iis adscribit indolem, insignem finem. In amore omnem earum virtutem, dignitatem esse positam. Quae virtutes exercendae iis maxime obtigerint. Per feminas vitam domesticam suavem fieri dignam gratamque. — Neque litteras ac sapientiam ab iis abesse. Quare melius esse eas educandas et in universum dignius, liberalius tractandas, quam Athenis fieret. — Idealem quem dicunt amorem erga feminas Euripides saepissime describit. 27

De matrimonio probissimi homines nostrates vix honestius statuunt. In amore, qui a virtute studiisque sibi convenientibus originem

pag.

ducat, sit fundatum. Tale matrimonium valet maximopere ad vitam placidius gratiusque peragendam et ad mores emendandos. Quare eligant proci uxorem probam; sed quum pessima Atheniensium obstent instituta, quominus sponsi inter se cognoscant, id illi videant, ut filiam proborum parentum ducant. — De conjugibus sincere se amantibus; de eorum officiis; de matrimonii sanctitate et ab marito et ab uxore integre observanda; mores, quibus Athenienses hac in re utuntur legitimis, E. vehementissime impugnat, et maxime esse perniciosos exponit. 38

De liberis. Quid sunt parentibus? quid ipsis parentes? quae officia? — miram quam teneram vitam domesticam E. cognovit. Quem in modum sunt educandi? Rejicit E. Graecorum de καλοκαγαθία, de ludis gymnasticis & sententiam; animus potius ut excolatur praescribit. De sapientia fucosa et de vera sapientia, quae ad virtutem ducat. De virtute docenda. Quamvis natura multum ad virtutem comparandam valeat et parentum indoles terraeque situs: tamen potest doceri. 46

De servis. Servi eadem natura sunt, qua ceteri homines, nomine solo diversi; magnum quid in fabulis Euripideis agere solent; ipse chorus ex iis componitur. Eximia fruuntur humanitate. Multum ad Graecorum de servis sententiam mutandam Euripides valuit. . . . . 58 usque 62.

Si quis temporum eorum, quibus Graeci maxime floruerunt, ingenium atque indolem cum nostra aetate comparaverit, apud illos praevaluisse naturam, mentem apud nos potiorem esse invenerit; quum autem, quae ad illam spectant, in sensus cadant, ea vero, quae ad mentem pertinent, ipsius hominis cogitatione percipiantur, antiquorum sentiendi ac vivendi rationem — quam philosophi vocant — objectivam, populorum recentiorum subjectivam quandam speciem prae se ferre apparet. Quantumvis liberae tunc essent res publicae, homines tamen minus sui erant juris, quam nunc [1]): ad civitatem respiciebant omnia; ex civitate religio, mores, artes, studia, vita privata ac domestica pendebant, ponderabantur; — ut brevis sim, homo omnis ab ea fere absorbebatur· *Οὐδὲ χρὴ νομίζειν, αὐτὸν αὑτοῦ τινα εἶναι τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ πάντας τῆς πόλεως. κ. τ. λ.* Arist. Pol. VIII. 1.

Alia sentiendi ratio inde a bello Peloponnesiaco percrebrescebat [2]). Mens enim tanquam eluctabatur naturam; itaque homines, summam omnium rerum esse civitatem, non amplius arbitrabantur, nec justam dignamque ducebant normam, ad quam universa vita institueretur, nec finem satis splendidum, quo animus tenderet. At, ne omnia dissolvantur, ne omnia perturbentur atque misceantur, necesse est exsistat aliquid, quo singulorum studia ordinentur, quo vita dirigatur. Nobis quidem, utpote qui Mentem supremam, fontem atque originem nostrae mentis, cognitam habeamus, talis finis propositus est. Graeci autem, quum ejus cognitionis participes non essent, — quo tempore prior illa indoles evanuerat, nihil firmi, quod vitam moderaretur, possidebant, imprimis ii, quibus litterae ac philosophia deerant. Proinde quis-

1) Bernhardy. Grundr. d. Gr. Litt. I. p. 34. 1. ss.

2) Rötscher. Aristoph. u. sein Zeitalter. p. 44. ss. cf. Roscher Leb., Werke u. Zeitalt. d. Thucyd. p. 208. ss.

que arbitrio suo vivebat; libidinibus, appetitui indulgebat; pervulgabatur pessima morum corruptio, summa licentia: nihil fere sanctum piumque habebatur; fas nefas miscebatur: ortus est ochlocratiae status ille miserrimus, quem omnes probi viri deflebant, damnabant. Quamvis igitur justa et vera per se nova sentiendi ratio sit, tamen, quum Graecis deesset id, quo demum vim vitalem accipit, et ad vitam regendam idonea fit, non potuit effici, ut ab interitu et pernicie appropinquante retraherentur.

Aetate illa, qua nova ratio gliscebat, et hominum insignium pars ei adversabantur, pars favebant, tertius antiquae tragoediae princeps, Euripides floruit. Sunt, qui eum „ochlocratiae organon“ invidiose appellent, Aristophanis scilicet auctoritate permoti, qui, quum id ageret, ut veteres mores, vetera instituta defenderet, vehementissime eum impugnabat. Namque profecto nemo omnium antiquorum acriori studio subjectivam, quam dicunt, sentiendi rationem, adoptaverat, nemo liberius profitebatur vel enixius promovebat, quam Euripides. Omnem vitae conditionem, res privatas ac publicas vel ipsam artem ad eam accommodavit et in novam formam redegit. Si, qua Graecorum aliquis, rem consideres, tragicum reprehendas; sin minus, laudibus extolles atque admiraberis eum, qui jam tum homini majorem, quam ceteri Graeci aestimabant, dignitatem insitam esse cognoverit. — Quod A. W. Schlegelius[1]) ingeniose explicavit, Graecorum naturam sibi ipsi suffecisse, nihil, quod supra ipsam esset, desiderasse, petivisse, — idem non jam de tragico nostro valet; cujus in tragoediis jam reperias aliquid illius affectus, quo nostri homines, altiora petentes, infinitum quid desiderantes, moveri atque agitari solent. Inde moestitia illa animi, qui sibi non sufficiat nec acquiescere possit in rebus externis[2]): inde color ille, quem appellare solent romanticum, quo imbuta est haud raro poësis Euripidea. Sive legeris, quae de Diis, sive quae de natura, seu quae de civitate, seu qualibet de re philosophatus est atque docuit: omnia novo quodam ingenio perfusa esse invenies, nonnunquam tam a ceteris antiquis aliena, ut cum recentiorum aliquo scriptorum versari tibi videaris. Nulla tamen id re distinctius atque luculentius perspicietur quam explicando ea — de quibus scribere in animum induxi — dico, quae de vita domestica poëtae placuerint, ita ut jam valde mirer, quod hisce de rebus, quae quum ad vitam antiquorum privatam cognoscendam, tum ad Euripidem intelligendum tantopere valent, nemo adhuc scripserit.

1) Praell. dramat. I. p. 19.

2) Sthen. fr. 1. fr. inc. 99. extr. Bell. fr. 20. Eurysth. fr. 7. Phrix fr. 14. Poly. fr. 7. ss.

Antequam rem ipsam tractemus, necesse erit, pauca de via, quam in hac re exploranda ineundam esse censuerimus, praemittere. Poëta enim tragicus non sicut is, qui carmen didacticum componit, ipse loquitur, ipse causam suam agit, sed indagando et verbis, quae tragoediarum personae faciunt, excutiendis et ponderandis tibi elicienda sunt, quae ille senserit. De Euripidis fabulis difficilius id tribus potissimum fit causis:

Perfecta enim ars, qua Aeschylus et Sophocles excellunt, qui carmina ita condiderunt, ut una tantum actio, una summa sententia (ἰδέα) in iis insit, eum deficit; haud raro minus id agit, ut certam quandam ἰδέαν exponat, quam ut hominum naturam moresque describat. — Deinde chorus, ut apud illos, supra actionem non semper eminet poëtaeque sententiam exhibet nec neutrius est partis: sed ipse nonnumquam facit ab alterutra parte. (Conferas Herc. fur. chor. 655 ss. et 755 ss. [p. 6.] - Jon. chor. 1090. etc.) — Praeterea hic poëta maximam partem homines repraesentat, quales vivunt aguntque; est autem lex naturae humanae quaedam, quam quidem vatum nostratium celeberrimus, dicens „animi perturbationes esse sophistas,“ aptissime explicavit. Qua lege Euripides, quo nemo melius hominis animum perspexit accuratiusque depinxit, admirabilem in modum utens, utramque personam in diverbio ita loquentem facit, ut quasi nunc ille nunc hic esse ipse videatur; itaque a personis scelestissimis speciosissima argumenta proferuntur, optimae sententiae ad nefarias res vel excusandas vel propugnandas advocantur et detorquentur. Cujus rei rationem non habentes multi multa, quae ab Euripide alienissima sunt, tan-

quam ejus placita vel decreta venditaverunt. Tametsi ipse creberrime indicat, cur ita res sibi instituenda videatur:

Phoen. 469—472. ὁ δ' ἄδικος λόγος - φαρμάκων δεῖται σοφῶν.

cf. Bacch. 266 ss. (v. infra pag. 53.)

Qua igitur, quae vere tragico philosopho placuerint, elicitur?

Primum patet, ei tribuendam esse sententiam eam, in qua demonstranda aliqua tragoedia vel universa vel majorem ad partem versatur. Exempla sint Andromache, Medea, Hippolytus, (vid. infra.)

Cui simile quid saepissime accidit, quum narratio quaedam vel expositio tali concluditur enuntiato, quod verum esse res relata testatur. Med. 1224. Suppl. 911. Suppl. 725. ss.

Alibi ab enuntiato demonstrando oratio exordium ducit, id quod nonnunquam in prologo quoque accidit, ut Or. 1. ss. (οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ' εἰπεῖν ἔπος, οὐδὲ πάθος, οὐδὲ συμφορὰ θεήλατος, ἧς οὐκ ἂν ἄραιτ' ἄχθος ἀνθρώπου φύσις. ὁ γὰρ . . . . cf. Soph. Ant. init.) Heracl. 1. Hipp. 1.

Deinde ea potissimum respicienda sunt, quae ab utraque parte conceduntur, et ea, quae ab iis proferuntur, a quibus pro eorum habitu minime exspectares, veluti si quis matrimonium, etiamsi nihil nisi incommoda inde acceperit, commendat ejusque laudem celebrat, vel si ancillula vel etiam ingenua muliercula abstrusiora philosophiae argumenta tractat. (cf. pag. 30.)

Gravium dein personarum dicta pluris, quam improbarum vel ridicularum facies. Veruntamen videndum, ne persona perturbati sit animi; qui, ubi primum motus est, nullius rei rationem habet, vel eo saevitiae, caecitatis progreditur, ut contra semet ipsum saeviat; veluti Medea, etsi mulier, irata ac desperans omne suum genus exsecratur. (pag. 17.)

Praeterea cavendum, ne in verbis insit irrisio neve is, qui loquitur, ipse contrariam ab ea, quam prae se ferre videatur, sententiam commendatam velit. Medeae verba, liberos edoceri vetantis, ita interpretanda sunt (v. 295.), et Hecubae, (v. 814.) adhortantis, ut homines nihil aliud agant, atque ut ar-

tem rhetoricam a sophistis discant. (πειθὼ τὴν τύραννον ἀνθρώποις μόνην - - μισθοὺς διδόντες μανθάνειν κ. τ. λ. cf. Ar. Equit. 836.) — Ab ea autem irrisione bene distinguenda altera, quae altior quaedam est et ea, ut, quae persona aliqua profert, ipsa quidem certe sentiat, verum tam absurda sint atque inepta, ut, spectatoribus detestanda vel explodenda proponi et ab poëta perstringi, nemo non videat. (cf. pag. 19.)

Quanquam vero Euripides, quae sibi placeant, saepius iis personis, quas auctoritate et virtute ornat, attribuit, tamen nonnunquam ab hac consuetudine discedit. Etenim, quum fabulis docendis id potissimum studeret, quo homines sapientiores melioresque redderet, praevidendum ei erat, ne, si praescriberet, quae ad vitam publicam privatamque melius temperandam spectarent, auditorum animos a se repelleret. Quod ne fieret, periculum erat, si ea, quae ab Atheniensium consuetudine aliena erant, vel iis odiosiora videbantur, personis prorsus alienа erant, vel iis odiosiora videbantur, personis gravissimis tribuisset. Quid igitur fecit, ut invidiam fugeret et praecepta quamvis ingrata auribus instillaret? Tribuit eas res vel inter partes tertias vel inter eas personas, quibus spectatores minus esse fauturos suspicabatur. In Supplicibus praeco Thebanus, Atheniensium adversarius, in ochlocratiam invehitur ejusque incommoda percenset. 408—425. 508 ss. Quid? satyrici dramatis formam tragicus elegit, ubi communem vulgatamque omnium Graecorum de arte gymnastica, ludisOlympiis deque καλοκαγαθία sententiam perstringeret et rejiceret. (vid. infra.)

Tum maximum habent pondus ii loci, ubi res proferuntur, quae ad actionem vel omnino non pertinent, vel haud apte adjiciuntur, quarum nec tempus nec locus est, ita ut poëtam suam potius philosophiam exponentem, quam fabulae quandam personam audiamus. Quas disgressiones Plutarchus jam notavit [1]). Redire tamen mox solent, qui loquuntur, eo, unde disgressi erant, hisce aliisve verbis utentes: ἀτὰρ τί ταῦτα; Suppl. 750. — καὶ ταῦτα μὲν δὴ νοῦς ἐτόξευσεν μάτην. Hec. 702. ss. —

1) Plutarch. de sui gloriat. init. cf. Musgr. ad Suppl. 167.

aut ab adversariis revocantur vel vituperantur, sicut in Suppl. 426. *κομψός γ'ὁ κήρυξ καὶ παρεργάτης λόγων.* Quibus formulis, ut ita dicam, poëta id simul agit, ut auditores, sese esse locutum, moneat. Imprimis tamen in chori canticis disgressionibus indulget, ubi eo usque nonnumquam sui oblitum esse, ut feminas masculino grammatico genere utentes fecerit, Pollux memoriae tradidit. (IV. 11. — Bernhardy. Litt. Gr. II. 861.) — Huc referendae etiam sunt descriptiones, quae ad actionem parum pertineant, qualis est in Suppl. 857—918, ubi Argivorum ducum mores describuntur ita, ut totidem bonorum virorum exempla proposuisse Euripidem appareat. (v. 911.)

Denique ea, quae prorsus ab antiquorum sentiendi ratione abhorrent nec tamen explodenda proferuntur, Euripidi ipsi singulariter adscribenda mihi videntur. Quae lex quum in fabulas integras, tum maxime in perditarum reliquias valet, ubi, quum locorum, unde petiti sint singuli versus, habitum ignoremus, — ceterae leges minus valent, potissimum ubi ne nomen quidem fabulae habeamus nec conjiciendo res ad veri similitudinem perduci possit.

Jam igitur, omnia bene excutiendo, ponderando, inter se comparando, quae tragico placuerint, erui posse apparet.

Multi Euripidi objecerunt, quod parum sibi constet, alias alibi sententias profiteatur. Cujus vituperationis pars quidem magna eo, quod supra exposuimus, multa personis tantummodo tribuenda esse, jam concidit [1]). Quod Schillerus ad Iphigeniae Aulidensis versionem animadvertit, poëtam ipsum et poëtae personas valde inter se repugnare solere, vix aliter fieri potuit, quoniam tragoediae argumenta ex ea religione, quam tragicus respuebat, sumerentur quasi necesse erat. — Jam vero, quum

1) Ut exemplum proferam: in Hercule furente (v. 655.) dii ab choro contemnuntur; v. 755. idem chorus, Lycum ob spretos deos justa morte multari praedicat. Verum in primo cantico poëta suae se tradit meditationi; loquitur vel de studiis suis: *κύκνος ὣς γέρων . . . κελαδήσω*, 692. quos versus omnes, qui de tempore, quo Hercules composita sit, investigavere, optimo jure respexerunt, ut Zirndorfer de fab. Eur. chron. 58. et Fix. fab. Eur. chron. p. XI. eadem quae ille proferens.

de multis rebus Euripides nihil certi statuere posset, facile evenit, ut, sicuti fabulas creberrime ad philosophiam suam accommodabat, rursus philosophiam ad illas accommodaret. Etenim Euripidis animus, quandoque veluti ad sapientiae splendidissimae puros fontes evolat, mox tamen, quoniam facilius est ex alto deferri, quam eo escendere, relabitur, et, si antea sancte ac lautissime sensit, modo ad popularium vulgares sententias, opiniones accedere videtur. — Consideres quaeso dictum etiam illud: *γνώμην δ' ἔχοντα μ' ἡ φύσις βιάζεται.* (Eur. Chrys. fr. 1. Oen. fr. 3.) Aliter sane res sese haberet, si nova sentiendi ratio poëtae, ut dicunt, in succum jam et sanguinem transiisset.

Quae quum ita sint, nec inique nec injuste agere mihi videor, quod, ubi poëta de eadem re nunc melius nunc deterius judicat, meliora in ejus animum ac rationem, deteriora in populares ejus vel *εἰς τὴν φύσιν* conferam.

Reliquum est, ut moneam, paucis tantum viris eadem per totam vitam placuisse, sed, quum mens res volvat et revolvat, facile et ipsam philosophiam mutari: testes sunt nostratium poëtarum principes; testis Euripides. Dion. Hal. Rhet. VIII. 11. Hartung. I. 102 [1]).

Sed haec hactenus; aggrediamur ad propositum. Primum disseremus de ratione, quae inter domum et civitatem intercedat, universa, dein de singulis domesticis rebus vel conditionibus.

1) *Μετὰ ταῦτα ὡμίλησε καὶ τῷ Σωκράτει καὶ ἐπὶ τὸ εὐπορώτερον ἤγαγε τὸν λόγον κ. τ. λ.*

De Vita privata ac domestica.

Quum igitur antiquis temporibus ab civitate homo quasi absorberetur, ad eamque omnia respicerent ac pertinerent, vix potuit effici, ut vita domestica magni fieret vel ejus felicitas bene cognita esset. Matrimonia enim reipublicae potissimum causa, quo pluribus incolis instrueretur, inibantur; amoris, studiorum ac morum sibi convenientium nulla ratio habebatur; tanquam de agro vendendo [1]) ageretur, sponsorum patres rem inter se transigebant. Nati autem non tam parentum erant, quam illius; qua de causa apud nonnullos populos magistratus eos pueros, qui nimis debiles videbantur, exponendos curabant. Feminae vero vix quidquam aliud erant praeter instrumenta civium procreandorum; etenim, quum ad civitatem capessendam parum idoneae sint, omnia autem ex illa pensarentur, indignissima conditione utebantur. Atqui vitae domesticae et dignitas et suavitas magnam partem ex mulieribus pendet, nec ipsi liberi cariores non habentur, si veluti pignora honoratae atque amatae uxoris tolluntur. Qua vero aetate Graeci cum civitate minus conglutinati erant, diversam rationem vulgatam fuisse, facile per se intelligitur. Recorderis Homeri poëmata: — quam sancte ac tenere de feminis, de matrimonio, de liberis sentit! quantam dulcedinem vitae domesticae tribuit! et quam frequens est, quam copiosus in ea describenda! Similia fere invenies, si scriptores, qui post bellum Peloponnesiacum, quum res Graecorum publicae splendore ac gloria nudatae essent, et majorum vita atque ratio evanuisset, floruere, percensueris [2]). Tum enim homines ad domum resque privatas ani-

1) cf. loc. Menandr. infr. pag. 36. Soph. Ant. 569. *ἀρώσιμοι γὰρ χἀτέρων εἰσὶν γύαι.*

2) Satis multi laudantur ab Jacobs. Verm. Schr. IV. p. 175. ss.

mum magis attendere fere cogebantur; philosophia praeterea ad omnia prope mutanda plurimum tribuerat. Mitto eos scriptores, qui inter Romanos vivebant; nam horum consuetudo non tam parvi aestimanda est, quam a plerisque fit. Si qui igitur nimio studio, antiquos ab enumeratis criminibus purgaturi, id locis, quos ex omnibus omnium temporum scriptis congessere, perficere conentur, parum caute agere videntur. Tempora enim probe sunt distinguenda, nec tam singulorum hominum dicta, quam totius populi mores institutaque [1]) consideranda.

Euripides quanquam ea ipsa aetate vixit, quam supra vituperavimus, ab popularium suorum sententia longe discedit. Fundamentum quidem, in quo omnis Graecorum vita posita esset, civitatem ejusque esse leges, plane perspexit; ipsos enim deos, ipsam virtutem ex iis pendere dicit:

Hecub. 800. *ἀλλ' οἱ θεοὶ σθένουσι χὡ κείνων κρατῶν*
νόμος· νόμῳ γὰρ τοὺς θεοὺς ἡγούμεθα
καὶ ζῶμεν ἄδικα καὶ δίκαι' ὡρισμένα.

Cf. Suppl. 312. Distinctius profecto nemo ante illum rem intellexerat neque expresserat. At philosophus noster ibi acquiescere non potuit. „Leges enim, quippe quae ab oratoribus dirimi possent, stabile firmumque fundamentum minime quidem esse“ compertum habebat. (Pirith. fr. 7.) Aliam igitur et splendidiorem quaerit normam, quae vitam moderaretur, finem excelsiorem, quo homines tendant. Sed oberrat ambiguus, ubi, quod quaerat, reperiat. Eurysth. fr. 7.

οὐκ οἶδ', ὅτῳ χρὴ κανόνι τὰς βροτῶν τύχας
ὀρθῶς ἀθρήσαντ' εἰδέναι τὸ δραστέον.

Nonnunquam ejus animus, veluti fulmine percitus, divinare videtur, quod supra naturam, supra mortales est, — et hanc nostram vitam non vere esse vitam suspicatur. (Phrix. 14. Polyid. 7.) At quum Mentem supremam attingere nequeat, relabitur ad hominis ipsius mentem; et, quae haec justa et honesta esse arbitratur, summum bonum regulamque, ad quam omnium rerum

1) Hermann. Gr. Alterth. I. §. 121, 122 ss. et libb. ab eo laudd. — Bernh. Grundr. I. p. 27—76.

judicia dirigenda sint, statuit. Pirith. 7. Hipp. vel. fr. 17. *οὔποτε θνητοῖς ἀρετῆς ἄλλη δύναμις μείζων* [1]). Rem igitur invertit, non amplius ex civitate omnia deducens, sed ex illa hanc aestimans. Nam religionem Graecorum, quum non quadret ad rationem mentemque, et ab virtute inde concepta, non modo abhorreat, sed etiam ad eam destruendem valeat, (Ion. 449), rejicit; „non enim," inquit, „sunt divi, qui mala perpetrant," (Beller. fr. 23.), sed honestate ac sapientia excellere eos, aequum est." Or. 391. Herc. f. 655. 1308. 1341. Phoen. 155. 85. fragm. inc. 75. [cf. etiam Valck. diatr. p. 37.]

Ut jam ad vices humanae vitae transeamus, Euripides non amplius hominem, quoad civis sit et civitatis particeps, sed quoad est homo, considerat. Probitate sola omnes esse distinguendos censet; aliam nobilitatem non agnoscit. Alex. fr. 17. (*οὐκ ἔστιν ἐν κακοῖσιν εὐγένεια, παρ' ἀγαθοῖσι δ' ἀνδρῶν*). Vid. infra.

Inde de servis multo justius et aequius (vid. infra.); inde de feminis prorsus diverse a ceteris Graecis sentit. Quas, perscrutatus earum ingenium, ad altius quid, quam consuetudine concederetur, esse destinatas intellexit. (v. pag. 27 ss.) — Familiam autem minus ad rempublicam quam ad ipsum hominem refert, ita ut res domesticas, ab ea quodammodo sejunctas, in debitam libertatem vindicaverit. Itaque in tragoediis Euripideis uxor, liberi, fratres ad animum propius accedunt, tenerius diliguntur, cariores habentur [2]): quaeritur jam vitae felicitas intra domus parietes, major ejus dignitas facta, et aliud est principium, dignius ac luculentius, a quo, qui eam instituturus est, proficiscitur. Quibus de rebus loquens haud raro eo us-

1) Pirith. fr. 7. v. 1. *τρόπος ἐστὶ χρηστὸς ἀσφαλέστερος νόμου. τὸν μὲν γὰρ κ. τ. λ.* (pag. 10.) fr. inc. 24. *τὸν νόμον χαίρειν ἐῶν . . . κακὸν γὰρ ἄνδρα χρὴ κακῶς πράσσειν ἀεί.* — Cf. Menandri *Καρχηδ.* fr. 5. (Meinek.) *τὸ καλῶς ἔχον που κρεῖσσόν ἐστι τοῦ νόμου.*

2) Recte ac merito vituperant Euripidem ob nimiam mollitiem; at si quis hanc vituperationem extendit ad poëtae teneritatem et affectum, de rebus domesticis loquentis, is caveat, ne ipse animi duritiem profiteri vel Euripidem non intellexisse videatur.

que affectuum teneritatis et sanctitatis poëta progreditur, ut antiquum virum ita locutum esse vix crederes. Quid? quod tragicus expresse, primo loco liberos esse diligendos, declarat: secundo patriam. Suppl. 506.

φιλεῖν μὲν οὖν χρὴ τοὺς σοφοὺς πρῶτον τέκνα,
ἔπειτα τοκέας πατρίδα τε . . .

Quae praeconis Thebani verba eo majoris sunt momenti, quod id agit, ut Theseum iis prohibeat, quominus bellum Adrasti causa leviter moveat. Est autem Euripidis mos, res, de quibus agitur, nimis urgere justoque turgidius exponere, ita ut, hoc loco patriae secundos demum honores tribui, jure mireris, nisi forte ita eum cogitavisse sumas. — Similiter Herc. fur. 574. Med. 329.

Quid? ea quae postea Stoicis placuerunt, sapienti omnem mundum esse patriam, jam apud tragicum nostrum habes.

fr. inc. 19. *ἅπας μὲν ἀὴρ ἀετῷ περάσιμος,*
ἅπασα δὲ χθὼν ἀνδρὶ γενναίῳ πατρίς.

Phaëth. fr. 14. *ὡς πανταχοῦ γε πατρὶς ἡ βόσκουσα γῆ.*

Dolendum, quod locorum, unde versus sumti sunt, dispositionem parum scimus.

Quae huc usque de ratione diximus, quam Euripides inter civitatem et vitam privatam ac domesticam intercedere voluerit: ipsa vita comprobavit. Ab republica enim, litteris tantum et sapientiae colendae deditum, omnino eum abstinuisse, memoriae produnt. — At, qui istam sentiendi rationem adoptavit, injuste in patriam agit! Num nostra aetate, qua, rebus domesticis a civitate sejunctis, nemo, credo, matrimonium contracturus, ad eam potissimum respicit, nullusdum patriae amor est? „Legibus scilicet firmior est virtus;" (Pirith. fr. 7. *τρόπος ἐστὶ χρηστὸς ἀσφαλέστερος νόμου κ. τ. λ.* cf. Hipp. vel. fr. 17.); ea autem praescribit homini, ut quam plurimis prosit, quam plurimorum salutem promoveat, neu, cui debeat, gratias non reddat. „Patria autem nomen quidem unum, sed multitudinem incolarum complectitur" et magnam beneficiorum copiam in unumquemque contulit. Itaque, si tempora postulent, ipsa vita pro ea periclitanda vel devovenda est, et inhoneste agunt, qui, virtutem postponentes, id recusant vel, liberos pluris facientes, eos impediunt, quominus id perficiant. Haec expositio non

nostra est, sed ad verbum fere exscripta ex orationibus earum personarum, quae apud Euripidem pro patria aut se aut liberos vovent. Quum longum sit, omnia reddere, breviores tantum sententias adjiciamus [1]):

Erechth. fr. 17 v. 16. *πόλεως–ὄνομα μὲν ἓν, πολλοὶ δέ νιν ναίουσι. τούτους πῶς διαφθεῖραί με χρὴ, ἐξὸν πρὸ πάντων μίαν ὑπερδοῦναι θανεῖν;* - Iph. A. 1390. *ἡ δ' ἐμὴ ψυχὴ μί' οὖσα πάντα κωλύσει τάδε;* - Heraclid. 200. *ἡ γὰρ αἰσχύνη πάρος τοῦ ζῆν παρ' ἐσθλοῖς ἀνδράσι νομίζεται. πόλιν μὲν ἀρκεῖ. κ. τ. λ.* — Er. l. l. 30. *μισῶ γυναῖκας αἵτινες πρὸ τοῦ καλοῦ εἵλοντο παῖδας καὶ παρῄνεσαν κακά.* cf. Iph. A. 1386. *πᾶσι γὰρ μ' Ἕλλησι κοινὸν ἔτεκες οὐχὶ σοὶ μόνῃ.* - Er. l. l. 14. *ἔπειτα τέκνα τοῦδ' ἕκατι τίκτομεν, ὡς θεῶν τε βώμους πατρίδα τε ῥυώμεθα.* cf. Phoen. 996.

Tantum igitur abesse apparet, ut, si quis non amplius omnia in civitate posita esse censet, injuste in eam agat, ut nemo validius ejus sit firmamentum, dummodo sicut Euripides virtutem definiat. Neque idem secum pugnat, quod omnium antiquorum scriptorum creberrimus patriam celebrat ejusque amorem commendat. El. 1314. Med. 34. 537. 649. 824. Suppl. 380. 780. Heracl. 197. 329. — Phoen. 357, 387, 406. Med. 329. Aeg. fr. 3. Aeol. fr. 23. Dict. fr. 14. 13 [2]).

Quae Praxithea in Erechth. 17. extr. dicit:

ὦ πατρὶς, εἴθε πάντες, οἳ ναίουσί σε
οὕτω φιλοῖεν ὡς ἐγώ· καὶ ῥαδίως
οἰκοῖμεν ἄν σε, κοὐδὲν ἂν πάσχοις κακόν. –

eadem de tragico possunt dici, et nescio, an de se quoque dicta esse voluerit. Opprobrabant quidem ei Athenienses, quod negotia

1) Cf. Cic. d. Off. I. 7. 22. „non nobis solum nati sumus" &.

2) Phoen, 406. a) *ἡ πατρὶς, ὡς ἔοικε, φίλτατον βροτοῖς.*
b) *οὐδ' ὀνομάσαι δύναι' ἄν, ὡς ἐστὶν φίλον.*

Phoen. 357. – – – *ἀλλ' ἀναγκαίως ἔχει*
πατρίδος ἐρᾶν ἅπαντας· ὃς δ' ἄλλως λέγει,
λόγοισι χαίρει, τὸν δὲ νοῦν ἐκεῖσ' ἔχει.

publica omnino fugeret, a quo opprobrio loco notissimo Med. 298 [1]), ironia utens acerbissima, sese defendit. Quodsi Euripides quasi in recessu vivebat, non suo solum commodo consulebat — nam qui ita faciunt, vehementer vituperantur ab eo — (Heracl. 3.): sed persuasum habebat, studiis suis, sapientia pervulganda, bonisque dandis consiliis plus, quam si ad rempublicam accederet, civibus sese prodesse. cf. Antiop. fr. 31. — — *σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χέρας νικᾷ.* Versibus Med. 298 ss. irrisio similis est in Bacch. v. 480. *δόξει τις ἀμαθεῖ σοφὰ λέγων οὐκ εὖ φρονεῖν.* Temen. fr. 5. *εἰκὸς δὲ παντὶ καὶ λόγῳ καὶ μηχανῇ πατρίδος ἐρῶντας ἐκπονεῖν σωτηρίαν.*

Quo tempore igitur maxime floruit scenae hic philosophus, a vulgari Graecorum sententia de vita et publica et privata — longe discedit. Verum quod supra diximus, viris doctis non eadem semper per totam vitam placere, ejus rei Euripides quoque documentum est. Quum enim antea professus esset, omnique philosophandi ratione comprobasset, penes mentem ac rationem summum esse debere arbitrium ac judicium: id jam ad finem vitae rejecit vel impugnavit. Baccharum fabula in hoc argumento versatur.

Quantumvis enim enixus esset, quantumvis studuisset, ut certi aliquid erueret cogitandoque statueret: perficere non poturat. In ambiguo semper remanserat, dubitationibus cruciatus, inter quas omnis fere vita haud jucunda, haud beata praeterlapsa erat. Huc respiciens dolet, quod, quum ea, quae civitatis instituta moresque praescribant, cuique tenere et vivendi normam sibi sumere, levis tantum labor sit, (893. *κούφα γὰρ δαπάνα νομίζειν κ. τ. λ.*), ipse aliter aevum traduxerit. Reversus ergo est eo, unde digressus erat, quin ad ipsam Graecorum religionem, quam antea optimo jure perstrinxerat atque respuerat; et Baccharum tragoedia id agit, ut eos, qui bene beateque vivere velint, propria ratione missa, civitatis mores legesque qualescunque sint, venerari et observare debere, exponat.

1) cf. fr. Antiop. 23. *ἀνὴρ γὰρ ὅστις, – – μολπαῖσι ἡσθεὶς – – ἀργὸς μὲν πόλει γενήσεται, κ. τ. λ.*

v. 201. πατρίους παραδοχὰς, ἅς θ' ὁμήλικας χρόνῳ
κεκτήμεθ' οὐδεὶς αὐτὰ καταβαλεῖ λόγος,
οὐδ' ει' δι ἄκρων τὸ σοφὲν εὕρηται φρενῶν.

chor. 890. οὐ γὰρ κρεῖσσον ποτε τῶν νόμων
γιγνώσκειν χρὴ καὶ μελετᾶν.
κοῦφα γὰρ δαπάνα νομίζειν ἰσχὺν τόδ' ἔχειν,
ὅ τι ποτ' ἄρα τὸ δαιμόνιον
τό τ' ἐν χρόνῳ μακρῷ
νόμιμον ἀεὶ φύσει τε πεφυκός.

De eadem re tractant chor. 385 ss., chor. 996 ss. - v. 1150 v. 1326 ss.[1])

Desinam in Ciceronis verba (Acad. I. 12. § 43.): — — „quae ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem et vel jam ante Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes paene veteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: angustos sensus, imbecillos animos, brevia curricula vitae et, ut Democritus, in profundo veritatem esse demersam: opinionibus et institutis omnia teneri: nihil veritati relinqui: deinceps omnia tenebris circumfusa esse dixerunt [2])." — Compares Eur. Bacch. 395. βραχὺς αἰὼν· ἐπὶ τούτῳ δέ τις ἂν μεγάλα διώκων τὰ παρόντ' οὐχὶ φέροι· μαινομένων οἵδε τρόποι . . . . v. 393. τὸ σοφὸν δ' οὐ σοφία τό τε μὴ θνητὰ φρονεῖν. v. 890 ss.

---

1) cf. Bernh. II. p. 878. I. 329. qui quidem paucis verbis universum fabulae argumentum optime indicat, parum tamen id urget, quod rei esse caput videtur: neque verum esse video, quod dicit, „nachdem er die Skepsis überwunden etc."; obstat enim v. 893. κοῦφα γὰρ etc. — sed intellexit potius Euripides, „opinionibus et institutis omnia teneri" . . . . Dubia et scrupulos non superaverat, religioni Graecae veritatem attribuens, sed rejecerat et missos fecerat.

2) cf. Byron Childe Harold: IV. 93.
What from this barren being do we reap?
Our senses narrow and our reason frail,
Life short and truth a gem which loves the deep,
And all things weighed in customs falsest scale;
Opinion an omnipotence etc.

Iam igitur habes, quid de ratione, quae inter domum et civitatem intercederet, Euripidi placuisse videatur; transeamus nunc ad ipsas res domesticas. Quo quum conjuges, liberi, servi pertineant (Ar. Polit. I. 5. ἐπεὶ δὲ τρία τῆς οἰκονομικῆς ἦν, ἓν μὲν δεσποτικὴ, ἓν δὲ πατρικὴ, τρίτον δὲ γαμική . . . .) et de omnibus, quae ad illos spectant, nobis loquendum sit: sequens expositio in tres potissimum partes dividenda erit: primum igitur disseremus de conjugibus quid poëta statuerit; quum vero matrimonii dignitas inde maxime pendeat, quae feminarum sit conditio, de ea re antea inquiretur; deinde de liberis et de educatione; tum de servis.

De Feminis.

I. Euripides non est μισόγυνος.

Reperiuntur et inter antiquos et inter recentiores scriptores, qui Euripidis *μισογυνίαν* decantare solent [1]. Antea hoc in odio irridendo totam Aristophanis Thesmaphoriazusarum fabulam versari, viri docti opinabantur — leve sane ac tanto poëta indignum argumentum; recte igitur nostro tempore aliter statuunt: comicum id sibi proposuisse, ut malos mulierum mores, quales tum Athenis pervulgati erant, depingeret emendandosque esse demonstraret, tragicum autem, apud quem creberrima in mulieres convicia occurrant, praetextum quasi adhibuisse [2]; quo simul id perfecit ut invidiam a se averteret et in adversarium transferret. Negari quidem non potest, infestissimis in alterum genus dictis illius tragoedias abundare. Sed respicias primum: a quibus personis proferantur? Maxima pars ab iis, quarum animus vel incommodis, ab feminis importatis, vel iracundia et ulciscendi studio vehementissime perturbatus est. Euripidem, quo nemo humanam naturam melius cognitam habebat, haud fugit, eum, qui ita affectus sit, omnia confundere nec ad rationem causamque ipsam, si judicet, respicere, sed impetu rapi, et, quum ab aliquo injuriam acceperit, primo motu non eum solum, sed omnem ejus stirpem vel genus odio habere. Unde enim *μισάνθρωποι* inveniuntur? Non considerant, cum paucis tantum sese esse versatos, sed

[1]) Antip. apud Stob. fl. 67. 25. Lucian. dial. d. am. 38. — Fr. Schlegel. Diotima 325. cf. 304. — (— Gellius XV. 20. & de Pauw rech. s. l. Grecs I. 130 apud Jacobs. „Vermischte Schriften.“ Vol. 3. p. 119.)

[2]) Wissowa über des Aristophanes Behandlung d. trag. Dicht., bes. d. Eur. Leobschütz. Progr. 1830. — Bernh. Gr. L. p. 991.

quales hos paucos viderunt, omnes existimant. — Cujus rei bene sibi conscium, ita loquentes personas facere Euripidem [1]), ex Hecuba apparet, (v. 1180), ubi chorus Polymnestorem, qui crudelissimis doloribus ab Hecuba afflictus, omnes mulieres exsecratur, hisce verbis vituperat:

μηδὲ τοῖς σαυτοῦ κακοῖς
τὸ θῆλυ συνθεὶς πᾶν μέμψῃ γένος.

cf. Protes. fr. 3.

Gravissimi sine ulla dubitatione ii erunt loci, quibus feminae ipsae se abjiciunt et prosternunt. Med. 406.

πρὸς δὲ καὶ πεφύκαμεν
γυναῖκες, ἐς μὲν ἐσθλ' ἀμηχανώταται,
κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται.

Quae verba, si scenae rationem excusseris, haud magnum habere pondus intelliges. Medea enim, scelestissimum facinus (liberos occidendi) parans, illis animum, mali sibi conscium et inquietum, sopire ac veluti fomento lenire mulcereque studet; quasi virtutem exercere parum valeat et a natura ad pessima quaeque destinata sit — qui hominum mos est — malum male excusat. Adde, quod ira, furore perculsa, — ut est desperantium — quum neminem prae se habeat, in quem odium emittat, — in se ipsam emittit sibique, etsi non corpori tamen honori, manum consciscit. Quare chorus, qui ex mulieribus compositus, sequentibus versibus (410 ss.) suum genus ab detrectationibus et invectionibus defendit, ne rationem quidem habet expositionis Medeae, sed, ab Iasonis perfidia ordiens, injustum esse proclamat, quod ipsae dumtaxat vituperentur et contemnantur, quoniam viri moribus nihilo melioribus utantur; sed sese artem poëticam deficere, indeque illorum vitia non decantari solere. — Similiter Andromache, Hermiones insidiis laesa et irata, in haec dicta rapitur (v. 273):

[1]) Hac re potissimum magnum discrimen intercedit inter Euripidea mulierum convicia et inter convicia, quae Simonides, Phocylides, (*τετόρων ἀπὶ τῶνδ' ἐγένοντο φῦλα γυναικείων κ. τ. λ.*), Hipponax aliive, quorum fragm. aliquot exstant, ipsi suo nomine fecerunt. (cf. Schneidewin delectus poës. eleg. jamb. mel.)

Τοσοῦτον ἐσμὲν ἀνθρώποις κακόν. cf. 353.
— *οὐδ', εἰ γυναῖκες ἐσμὲν ἀτηρὸν κακὸν,*
ἄνδρας γυναιξὶν ἐξομοιοῦσθαι φύσιν. (sc. *χρή*) [1]).
— Clytaemnestra: *μῶρον μὲν οὖν γυναῖκες* in Electr. 1035. Verum attende ad irrisionem acerbissimam, qua sese reprobat, quod Orestem, ne is patrem ulcisci potuerit, antea non necaverit.

Ea vero, quae viri, quacunque re lacessiti, in feminas effundunt convicia, si quidem levioris antecedentibus momenti sunt, perlustrare piget. Quae Euripidi imputare profecto absurdum est. — Quin etiam earum osores vitaeque caelebis propugnatores sub Hippolyti persona vituperat vel spectatoribus irridendos proponit poëta [2]). Temperavit enim juvenis mores, quamvis cetera praeclaros atque admirandos, ingrata quadam austeritate et asperitate, ut auditores vel lectores, antequam nefandis insidiis et immerita ejus morte misericordia eliciatur, eum fere aversentur. Laudem meretur egregiam, quod nutricem, Phaedrae illicitum amorem declarantem, indignabundus remittit; sed displicet, quod in universum et feminas et matrimonium contemnit ac respuit, iisque de rebus tam prave et injuste judicat. Eo incensa, Venus juvenem novercae amore pessumdat. Proloquitur dea de vi sua ac potentia in omnia animantia patente; eos, qui se venerentur, ab se juvari, honorari; a quibus spernatur, eos perniciei voveri. Testem ejus rei Hippolytum fore: *ὁ γάρ με λέγει κακίστην δαιμόνων πεφυκέναι, ἀναίνεται δὲ λέκτρα κοὐ ψαύει γάμων.* Verbum *γάμων* hoc loco urgendum; nam quod matrimonium ille recusat, dea est irata; inhonesta ab eo non postulat. — Jam Hippolytus in scenam prodit; quum ad deam venatricem solam precetur, ab comite severo ac gravissimo admonetur, ut Venerem quoque agnoscat; (Hipp. 101 ss. — 114) sed frustra; tum accipit ab illo verba haec:

εὐδαιμονοίης νοῦν ἔχων ὅσον σε δεῖ (105) [3]).

1) Ar. Thesm. 787. chor. *ὡς πᾶν ἐσμὲν κακὸν ἀνθρώποις, κἀξ ἡμῶν ἐστὶν ἅπαντα· ἔριδες, νείκη. κ. τ. λ.*

2) cf. Bernh. II, p. 869.

3) Schol. *εἴης εὐδαίμων τὰ καθήκοντα φρονῶν. λυποῦμαι γὰρ νῦν ὁρῶν σε ἀφρονοῦντα.*

Divinantem ergo tragicus repraesentat senem et metuentem, ne istam sentiendi rationem dii ulturi sint. Verum ille ruit ad interitum in moribus suis persistens; audimus eum inde ab versu 616 usque 668 contra feminas odiosissima proferentem, sed etiam tam vesana ac ridicula, ut risum teneat nemo. Accusat deum naturamque, quod ex mulieribus liberi tollendi sint [1]) nec donis positis emi e templis possint; praescribit, ut pro servis muta animalia habeant neu quemquam, cum quo loquantur vel ex quo vocem audiant; indoctam rudemque prudenti esse aptiorem — et quae alia ejus generis quam remotissima ab Euripide sunt, qui et illis litteras sapientiamque tradendas esse censet, praecipitque, ut digne atque honorifice tractentur. — Quae Venus indicavit senexque praesagivit, non morantur. Hippolytus periit. Chorus sequens, postquam juvenis mortui vitam solummodo venatoriam descripsit, haec addit: (v. 1140)

νυμφίδια δ' ἀπόλωλε φυγᾷ σᾷ
λέκτρων ἅμιλλα κούραις.
ἐγὼ δὲ σᾷ δυστυχίᾳ δάκρυσιν διοίσω
πότμον ἄποτμον.

Si ad Veneris (v. 9. *δείξω δὲ μύθων τῶνδε ἀλήθειαν τάχα.* et v. 43 etc.) poenam praedicentis et servi senis (105) verba et ad totam Hippolyti rationem et descriptionem respicio: facere non possum, quin credam, quatuor chori versus non sine consilio eum in modum esse conjunctos; causae enim expositionem (. . *νυμφ. δ' ἀπ.*) effectus narratio excipit. (— *σᾷ δυστυχίᾳ* —). Ergo tantum abest, ut Hippolytus ab adversariorum nostrorum parte stet, ut quam plurimum contrariam sententiam comprobet.

Ridiculus est Iason in Medeae fab. 573, qui eodem tempore, quo nullas esse feminas mavult, ut omnibus malis liberi sint homines, priori uxore dimissa, novam ducit. — Alii loci infesti sunt: Hec. 1176., (ad quem locum chori reprehensionem conferas, v. 1183) — et infra (pag. 36.) enumerati.

Declamatoribus et collectoribus posteriorum temporum miro

1) cf. Iasonis verba in Med. 573.

modo talia dicta arrisisse videntur, ita ut inter deperditarum fabularum fragmenta permagna eorum copia conservata sit.

Adeas Bell. 12. Cress. 2. Melanipp. 19. Oed. 5. 8. Ino. 8. Hipp. vel. 7. fr. inc. 32. Aeol. fr. 15. etc.

Sed homines animi clari et placidi eum in modum loqui, nemo certe opinabitur, etiamsi, quorum verba sint, non traditum sit; quod tamen nonnunquam ponderando et fabulae ordinem restituendo elici potuit. Ita Grauertius in Mus. Rhen. II. 1150 locum omnium facile invidiosissimum Aeol. fr. 15.

γυναῖκα δ' ὅστις παύσεται λέγων κακῶς,
δύστηνος κοὐ σοφὸς κεκλήσεται. —

optimo jure Aeolo iram in filiam effundenti tribuit. (v. Matth. ad ll.) Quid? apud ipsos Aeschylum et Sophoclem similia, ubi actionis et personarum ratio fert, reperiuntur, minus tamen crebro, quum alia sibi proposuerint, quam ut hominum mores depingant. cf. Aesch. Sept. 187. — Soph. fr. 694. — fr. 195 ex Epigon. *ὦ πᾶν σὺ τολμήσασα καὶ πέρα, γύναι, | κάκιον ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὐδ' ἔσται ποτὲ γυναικὸς, εἴ τι πῆμα γίγνεται βροτοις.*

Conviciis talibus haud multum evinci posse, ex Ione perspicuum fit. Chorus (1090) sive Creusae ancillae, viros sese esse pejores contendunt; idem in fragmento, quod Hartungius (Eurip, restitut. vol. II. pag. 177.) ad Melanippen vinctam rescripsit:

μάτην ἄρ' εἰς γυναῖκας ἐξ ἀνδρῶν ψόγος
ψάλλει κενὸν τόξευμα καὶ κακῶς λέγει,
αἳ δ' εἰσ' ἀμείνους ἀρσένων, ἐγὼ λέγω 1).

Vel iisdem in tragoediis, in quibus feminarum opprobria, etiam excusatio, defensio vel laudes insunt. Med. 13. 242. 415. 844. — Hipp. 835. Melan. fr. 14. Elect.

Alii deinde occurrunt loci, ubi distinguitur et pars earum esse proba, pars autem perversa agnoscitur. Helen. 1687. Protes. fr. 3. Melan. fr. 14 etc. Atqui mortalium mos est, vitium quod singularum est, toti generi ignominiae vertere, indeque potissimum factum esse, quod contemnantur et vituperentur, haud raro mulieres ipsas querentes poëta introducit. Ion. 399.

κἂν ταῖς κακαῖσιν ἀγαθαὶ μεμιγμέναι
μισούμεθ', οὕτω δυστυχεῖς πεφύκαμεν.

cf. Melan. fr. 19. Andr. 219. Orest. 1153. cf. Troad. 1034.

1) Comparaverim Aristoph. Thesm. 801.
ἡμεῖς μὲν γάρ φαμεν ὑμᾶς . . . .
. . . . ὑμεῖς δ' ἡμᾶς (scil. *χείρους εἶναι.*)
v. 799. *οὕτως ἡμεῖς ἐπιδήλως ὑμῶν ἐσμὲν πολὺ βελτίους* id. 810. *κ. τ. λ.*

II. *Cur tot mulierum convicia apud Euripidem occurrunt?*

At vide, ne iis, quae huc usque exposita sunt, poëtae rationem, qua in feminis recensendis utatur, parum explicatam habeas. Cur enim tam crebras confecit partes earum, quae hominibus, exsecrandi ipsas, occasionem praebeant? et cur justo acerbius et vehementius hos increpantes facit? Nimirum remanet aliquid odii, fastidii. Verum enim vero non odit genus ipsum, non est *μισόγυνος*, sed earum, quae tum Athenis vivebant, habitus et mores corruptissimi summam ejus indignationem movent 1). Adhibuerim, quae Mnesilochus, Euripidem defendens in Aristophanis Thesm. (v. 549) dicit: „Equidem vobis causam enarrare possum, cur tot perditas mulieres in scena tragicus exhibeat: nulla ex omnibus, quae nunc vivunt, Penelopae similis, omnes vero Phaedrae."

Sed non est, quod comicum de hac re consulamus, tragici potius audiamus verba in Hippolyto (v. 664):

ὄλοισθε. μισῶν δ'οὔποτ' ἐμπλησθήσομαι
γυναῖκας, οὐδ' εἰ φησί τίς μ' ἀεὶ λέγειν.
ἀεὶ γὰρ οὖν πώς εἰσι κἀκεῖναι κακαί.
ἢ νῦν τις αὐτὰς σωφρονεῖν διδαξάτω,
ἢ κἄμ' ἐάτω ταῖςδ' ἐπεμβαίνειν ἀεί.

Quae verba omnino speciem ferunt Euripidis causam suam agentis; supra autem evicisse nobis videmur, Hippolyti sententias

1) Cf. Jacobs. Verm. Schr. III. p. 119. N. 3. Welcker d. Ar. Ran. p. 248.

poëtam sibi non vindicare; hi tamen versus odiosae illius orationis (v. pag. 19.) conclusio sunt. Quid igitur? Si verborum ordinem ab versu 616 usque 666 bene inspexeris, conclusionem hanc cum antecedentibus parum conjunctam concedes. Postquam ab v. 616 — 650 Hippolytus multa turpia de mulieribus exposuit indignaque praecepit, v. 640 ad Phaedrae amorem transit: eum scilicet documento esse, sese vera et justa dixisse (651 *ὡς καὶ συ κ. τ. λ.*); sed, juratum, se eam non proditurum, ad patrem autem profecturum esse et speculaturum, qua ratione et Phaedra et nutrix coram Theseo sese gesturae sint; hanc quidem inpudentem esse, sese jam vidisse. Subito et ex abrupto — ut dicunt — quae supra exscripsimus, succedunt. Longum est, omnem orationem in prospectum proponere; quare extrema tantum pars exscribatur:

θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολὼν ποδὶ,
πῶς νιν προσόψει καὶ σὺ καὶ δέσποινα σή·
τῆς σῆς δὲ τόλμης εἴσομαι γεγευμένος. —
ὄλοισθε κ. τ. λ.

Tonans hoc Vale non exspectaverim ex Hippolyto abeunte post illa verba, quum animi tanquam tempestas jam consideret ac remitteret. Atqui doctissimi viri demonstraverunt, Hippolytum coronatum editionem iteratam, recensionem esse Hippolyti velati [1]), qua in fabula poëta Phaedram, insatiabili, turpi libidine praeditam, in scenam produxerat et inimicius acriusque in feminas esse invectus videtur. Eam ob rem odium sibi comparaverat, vehementemque vituperationem incurrerat; in editione igitur iterata nimiam quidem invidiam dempsit, sed occasionem arripuit, causam suae componendi rationis explicandi, suique ipsius, sicut alibi in diverbio [2]) — ab detrectatoribus defendendi.

Igitur, si Euripides feminas reprehendit multasque pravas repraesentat, ad sui temporis mores respiciens id facit; etenim ab natura esse malas negat, quod jam locis supra laudatis, — quibus multas probas esse confitetur, efficitur (cf. pag, 21. 27. ss.).

1) Boeckh. de Graec. trag. princ. p. 180. Bernh. Grundr. II. p. 869.
2) Med. 295. ss.

Quo autem consilio rem ita instituit? Nihil aliud egit, quam quod in Hipp. v. 667. est:

ἢ νῦν τις αὐτὰς σωφρονεῖν διδαξάτω.

An tragicum illum, qui austeris per totam vitam utebatur moribus, ita ut contrarium comici adversarii ne jocari quidem auderent; qui vetat, ne carmina solius delectationis causa componantur (Med. 190): eum ut ad vitia alliceret, ea descripsisse putas? in eum verba cadere Horatii?:

et peccare docentes
fallax historias movet. (Od. III. 7. 20.)

Aeschylus quidem in Ar. Ranis (v. 1053) docet: *ἀποκρύπτειν χρὴ τὸ πονηρὸν τόνγε ποιήτην καὶ παράγειν μηδὲ διδάσκειν.* Sed procul errat; aemulus enim vitia non — id quod ab isto accusatur — discenda, sed detestanda, rejicienda describit.

Nusquam scriptorem deprehendes cupiditatibus gaudentem, vel avide et libidinose in earum contemplatione commorantem; sunt potius omnes tragoediae maerore atque dolore vehementi, quod ea morum corruptio praevaleat, perfusae. Detegit et depinxit Euripides vitia eo consilio, ut homines cognoscerent, qualia essent, qui crescerent, quo perducerent, utque perspecta abhorrerent. Quod ad feminas attinet, saepissime earum impudicitiam enarrat; ea enim potissimum aequales foedi erant quum viri, tum maxime mulieres; castimonia et pudor nullus. Testes sunt Aristophanis comoediae, testis Thucydides II. 53. ss. Inde factum, quod tragicus non cessat, ad amoris moderationem cives revocare, mediocritatem commendare. Hel. 1105 ss. (*μετρία Κύπρις*) Bacch. 315 [1]). Med. 628. Iph. A. chor. 554. ss. *εἴη δέ μοι μετρία μὲν χάρις, πόθοι δ'ὅσιοι,* Venerem virgines precantur. cf. fragm. 113. v. 12. — Meleag. fr. 22. (*σωφρονεῖν.*) Oed. fr. 3. Aeol. 7. Andromed. fr. 8. extr. inde laudat continentiam, Suppl. 899. *πολλοὺς δ' ἐραστὰς κἀπὸ*

1) Qui justo de chori verbis: *ἱκοίμαν ποτὶ Κύπρον* . . . . (v. 400. ss.) judicare et statuere velit, is praevideat, ne vv. 315 ss. et 686 ss. respectum non habeat. —

θηλειῶν ὅσας ἔχων, ἐφρούρει μηδὲν ἐξαμαρτάνειν, condemnat incontinentiam, ἐξαμαρτάνειν de ea dicens. cf. Bacch. 686.

Mulieres, natura quippe teneriori praeditae, ad libidines propensiores quidem sunt (Andr. 215. Ino. fr. 9), sed tamen ad amoris sanctitatem conservandam erroresque vitandos vires sufficiunt (Troad. 980—1032. potissimum v. 988. 989.); et quum in hac re maxime earum virtus et dignitas conspiciatur ac posita sit [1]): eo magis sunt contemnendae ac reprehendendae, ubi labuntur et in nequitia persistunt. Itaque multus est Euripides in amoris illiciti origine, progressu, vi, effectibus ostendendis. Nec frustra id eum fecisse, ex ipso ejus detrectatore colligi licet. In Ar. Ran. 1050 Aeschylus ei objicit, probas et proborum hominum uxores Bellerophontarum pudore jam esse confectas, cicutaque sumta ut mortem sibi pararent, permoveri; in Thesmophor. 387—432 inest, quo usque viris suspectae per ejus tragoedias factae sint et virgines et uxores. Quodsi superlationem detraxerimus, veritas restabit ea, quam antea indicavimus. — Reliquum est, ut adjiciamus, in amore describendo mirum quam conspicuam tragici esse artem; imprimis Phaedrae persona merita admiratione haberi solet. Non facere possum, quin hoc uno exemplo rem comprobare atque illustrare coner, praesertim quum interpretes — quod sciam — loci praestantissimi vim ac suavitatem non sensisse videantur.

Phaedra, postquam privignum deperiit, quum de aliis omnibus rebus cogitare deberet, domi inclusa [2]) neque ulla re ab cogitationibus suis revocata, amorem semper animo volverat, sese cruciabat, ut ejiceret; at, quoniam ita ejus oblivio novercam capere non posset, tantum abfuit, ut affectus diminueretur, ut cresceret summumque vehementiae gradum attingeret. — (Ab. v. 391. poëta amantis ore rei ordinem ipse eum in modum enarrat.) — Adde quod mulier, id quod animum relevat, cum nemine, quae sibi acciderant, communicaverat (v. 271).

Jam igitur tabescens in scenam prodit; prodeuntem comitatur nutrix, quae morbo eam aegram esse opinatur. Mox illa fon-

1) Iph. Aul. 570. pag. 27.
2) de malis inclusionis effectibus cf. pag. 33.

tes, prata .... desiderat eoque duci cupit. Reprehenditur ab comite, quod, quae indecora sint, optaverit. Phaedra, nibil ad ejus verba attendens, jam nemorum, venationis .... desiderio sese teneri declarat, exclamans:

πέμπετε μ' εἰς ὄρος· εἶμι πρὸς ὕλαν
καὶ παρὰ πεύκας, ἵνα θηροφόνοι
στείβουσι κύνες,
βαλιαῖς ἐλάφοις ἐγχριμπτομένα·
πρὸς θεῶν, ἔραμαι κυσὶ θωΰξαι,
καὶ παρὰ χαίταν ξανθὰν ῥῖψαι
Θεσσαλὸν ὅρπακ', ἐπίλογχον ἔχουσ'
ἐν χειρὶ βέλος.

Nutrix nihil causae sentiens, stupefacta, quid illud sibi velit, interrogat; verum illa, suo tantum animo conversans, pergit:

v. 228. δέσποιν' ἁλίας Ἄρτεμι Λίμνας
καὶ γυμνασίων τῶν ἱπποκρότων,
εἴθε γενοίμαν ἐν σοῖς δαπέδοις
πώλους Ἐνέτας δαμαλιζομένα.

Jure nostro idem, quod nutrix, quaerimus, quid ea verba sibi velint? Hartungius praeter consuetudinem hoc loco mire jejunus: „Quae aegrotae," inquit, „cupido semper eorum quae adsunt impatientis mentis ejus habitui optime convenit." — Artem Euripidis non vidit.

Mulier enim, vehementissimo amore capta, cur fontes, prata, nemora petit? cur venari, cur equos agitare cupit? cur ea tantum per loca animo oberrat, quibus Hippolytus vagari solet?

Adeas hujus juvenis vitae descriptionem in choro 1125—1135.

ὦ ψάμαθοι πολιήτιδος ἀκτᾶς (v. 234. νῦν δ' αὖ ψαμάθοις ...)
δρυμός τ' ὄρειος, ὅθι κυνῶν (v. 215. πέμπετέ μ' εἰς ὄρος ....)
ὠκυπόδων μέτα θῆρας ἔναιρεν (v. 216. 217. κύνες θηροφόνοι ....)
Δίκτυνναν ἀμφὶ σεμνάν.
οὐκέτι συζυγίαν πώλων Ἐνετᾶν ἐπιβάσει (v. 231. πώλους Ἐνέτας ....)
τὸν ἀμφὶ Λίμνας τρόχον (v. 228. ἁλίας Λίμνας ....)

κατέχων ποδὶ γυμνάδας ἵππους. (v. 229. *γυμνασίων ἱπποκρότων.*)

Manu jam deprehendi potest, quo spectans Euripides Phaedram illum in modum furentem, illa cupientem producit; mulieris amantissimae animus, ipse inscius, sua sponte ad juvenem dilectum semper recurrit; eum sibi imaginatur nunc per silvas venantem, per prata vagantem, nunc ad fontem accubantem, nunc equos exercentem; ut amantium est, eum comitatur, prosequitur cogitatione; apud ejus commoratur imaginem, nihil aliud nec videns nec audiens. — Jam habes causam; cur ipsa vocabula in utroque loco eadem sint. Boeckhius de Graec. trag. princ. pag. 182 ss. arbitratur, Phaedrae appetitus in auditorum mentem pestilentiam vix superatam revocasse. Sit; sed consilium id fuisse poëtae, non contenderit. — Hippolyti igitur noverca, ab nutrice denuo vituperata, quasi expergefacta ipsa videt, quo furoris rapta fuerit; pudore confecta et metuens, ne illa quid suspicata sit, insaniisse se confitetur; tum, capite obvelato, tacita remanet; animus vero jam relabitur, ubi fuit. Etenim nec nutricis nec chori, causam morbi ut patefaciat petentium, respicit dicta; deinde illa, ni id faciat, esse eam morituram admonet; frustra; hortatur denique, ut liberorum tandem curam ne postponat; eos enim, si ipsa morte abrepta sit, alii fore subditos — Hippolyto . . . ." Hoc nomine audito Phaedra, exterrita, ne prodita sit, exclamat (v. 310). Qua demum re nutrici ansa data est, amplius inquirendi. — Sed revertamur, unde oratio deflexit. Diximus igitur, Euripidem saepissime depravatos feminarum mores describere, eas permovere molientem, ut ad virtutem redeant. Etenim, ab natura eas indole nobilissima atque spendidissima instructas esse, persuasum habet.

Graecorum nemo et de ingenio, quod iis insitum, et de lege, qua natae sint, et de fine, quo destinatae, justius, nemo honestius Euripide judicavit, vel ad Germanorum sentiendi rationem propius accessit. Est enim nec in aetatis suae, alterum humani generis dimidium vilipendentis, sententia, nec profert similia ac Plato [1]) aliique, qui ejusdem, cujus

1) De Socr. Plat. cf. Cramer Gesch. d. Erziehung . . . . Vol. II. pag. 239. ss.

mares, feminas esse naturae, et eodem modo ut educentur, rempublicam capessant castraque sequantur, docent praecipiuntque; sed ad veritatem propemodum rem adduxit.

III. *De feminis Euripides et dignius et verius quam quisquam Graecorum statuit.*

Thucydides Periclem in oratione funebri de mulieribus haecce disserentem facit: (II. 45.)

> *εἰ δέ με δεῖ καὶ γυναικείας τὶ ἀρετῆς — — μνησθῆναι, βραχείᾳ παραινέσει ἅπαν σημανῶ. Τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χείροσι γενέσθαι, ὑμῖν μεγάλη ἡ δόξα.* —

Non ita tragicus. Concedit, eas esse et corpore debiliori et animo teneriori; (Or. 1204. 605. Herc. fur. 536. Androm. 373. 675 ss.); concedit, arma, bella, reipublicae administrationem ab iis abhorrere et domum earum tanquam esse palaestram; (Meleag. fr. 11. Med. 249. Andr. 675. Dan. fr. 10 ss.); sed negat, vilem et exiguam earum esse naturam vel provinciam, quae iis destinata sit.

Iph. Aul. chor. 569. *μέγα τι θηρεύειν ἀρετὰν,*
γυναιξὶν μὲν κατὰ Κύπριν
κρυπτὰν, ἐν ἀνδράσι δ' αὖ
κόσμος ἐνὼν ὁ μυριοπληθὴς μείζω πόλιν αὔξει.

Ab hoc loco exordiamur dicere, quid Euripides de feminis senserit. Tribus verbis: *κατὰ Κύπριν κρυπτὰν* [1]) rei caput indicatum est: dico, in amore censuit poëta omnes earum virtutes esse positas; neque nostrates homines aliter statuunt. Primum enim officia potissima, quae illis obtigerunt, in eos patent, quos caros habere et debent et solent: in maritum, liberos, parentes, fratres, amicas. Deinde, quod est earum ingenium

1) Voci *Κύπριν* honestissimam significationem inesse, totius chori tenor, virtutem etc. praedicantis, — demonstrat. Prorsus diversa est vox *Κυπρ. λαθρ.* in Eubuli com. fr. (Meineke I. p. 238) *μὴ λαθραίαν Κ. αἰσχίστην νόσων πασῶν διώκειν.*

suave et tenerum, ad amoris affectum maxime aptae propensaeque, vel ex eo vivere et animam ducere videntur [1]); ex ipsis vero pendet, utrum in malum an in bonum res vertatur. Inde etiam fit, quod virtutes eae, quarum natura lenior sit, feminarum propriae sunt, sicuti benevolentia, misericordia, clementia, morum mansuetudo. Peritus igitur et doctus poëta in Alcestidis dramate agit. Ubiubi enim maritus, ira exaestuans, aspere servos erat tractaturus, uxor impetum ejus molliebat et revera matrem in illos se praebebat. v. 768. *ἥ μοι πᾶσι τ' οἰκέταισιν ἦν μητήρ· κακῶν γὰρ μυρίων ἐρρύετο ὀργὰς μαλάσσουσ' ἀνδρός.* cf. Ion. 733. Iph. T. 1054. Hercul. f. 536. Med. 928.

Ut ad primum redeam: mire quam teneras et amantes uxores et matres, mire quam pias filias et sorores Euripides exhibet idque saepissime. Memor sis Macariae, quae pro fratribus, — Alcestidis, quae pro conjuge, Andromaches, quae pro filiolo morti voluntariae obviam it. Heraclid. v. 502. Alc. 18 ss. Andr. 410. — Quid dicam? dulce iis est, pro dilectis hominibus aliquid perpeti, labores, dolores, ipsa mors jucunda. — Fragm. 100. *ἡδὺ, ἢν κακόν τι πράξῃ, συσκυθρωπάζειν πόσει ἄλοχον.* Electra in Or. 221, cf. 305. curam fratris, diro et tediossissimo morbo afflicti, vocat *ἡδὺ δούλευμα.* — Evadne in Supplic. v. 1006 *ἥδιστος γάρ τοι θανάτος συνθνήσκειν θνήσκουσι φίλοις.*

Nonnunquam ipsa poëtae dictio antiquam rationem minus sapit. Soror ab Orestis collo pendens simul cum eo mori exoptat, utque uno eodemque ensi perfodiatur atque eodem sepulcro condatur petit. Or. 1042. *πῶς ἂν ξίφος νὼ ταὐτὸν,' εἰ θέμις, κτάνοι, καὶ μνῆμα δέξαιθ' ἓν τεχνάσματα .... ἥδιστ' ἂν εἴη ταῦθ'.* cf. Alc. 367. Comico ea displicent; quare irrisione persequitur [2]). Acharn. 893. —

---

1) Frgm. inc. 34. — Andr. 372. *τὰ μὲν γάρ ἄλλα δεύτερ' ἂν πάσχοι γυνή*
ἀνδρὸς δ' ἁμαρτάνουσ' ἁμαρτάνει βίου.

2) cf. Fix. de Eur. fab. chron. p. II. ss. Acharn. 893. *μηδὲ γὰρ θανών ποτε σοῦ χωρὶς εἴην ἐντετευτλανωμένης.* Eur. Alc. 367. *μηδὲ γὰρ θανών ποτε σοῦ χωρὶς εἴην τῆς μόνης πιστῆς ἐμοι.*

Hac feminarum indole vita domestica incredibilem quandam suavitatem et gratiam haurire videtur tragico. Iphis senex huncce in modum loquitur: „Dulcissima mihi antea, dum filia vivebat, erat domus; sed non amplius inter vivos numeratur, quae genis meis oscula figere, manuque caput permulcere consueverat; filia certe patri dulcius nihil; puerorum enim animus fortior quidem, sed minus suavis . . . ." Suppl. v. 1098. ss. [1]) — Vel perlegas Iphigeniae orationem, qua patrem movere studet, ut ne sacrificetur. In memoriam revocat ei paternas delicias, quas teneritas sua, blanditiae suae paraverint; quam cara ipsa, quae liberorum prima nomine patris eum salutaverit, antea sit habita; refert verba, quae filiola in ejus genibus considens acceperit dederitque; quid plura? tanquam picturam habes familiarem, qualem alius illius temporis poëta nec facere ausus sit nec valuerit. Iph. Aul. 1219. ss. — An ex maritis mavis audire, quantum ad vitae jucunditatem feminae valeant? Adeas Theseum, qui, uxore privatus, miserrimum se praedicat et ipsam mortem sibi exoptat.

Hipp. 836. *τὸ κατὰ γᾶς θέλω, τὸ κατὰ γᾶς κνέφας*
μετοικεῖν σκότῳ θανὼν ὁ τλάμων
τῆς σῆς στερηθεὶς φιλτάτης ὁμιλίας. κ. τ. λ.

Haud aliter Admetus in Alc. 939—950; 867. ss.

Longum est, personis muliebribus percensendis illustrare, ad quas quantasque res tragicus illas idoneas esse perspexerit. Id ipsum, quod dignas censuit, quarum indolem, studia, mores quam accuratissime depingeret; quarum causa tragoediae consuetudinem missam faceret (Ar. Ran. 1044. 959. 949.): satis declarat, quanti earum aestimaverit ingenium atque indolem. — Testes Praxitheae (in Erechth.), Theonoes, Helenae alterius, Iphigeniae, Polyxenae, Melanippes, aliarumve, quas partim jam cognovimus, personae. Sed haec hactenus.

---

1) Contrar. apud Menandr.

Ανεψ. fr. 2. *εὐδαιμονία τοῦτ' ἔστιν υἱὸς νοῦν ἔχων,*
ἀλλὰ θυγατὴρ κτῆμ' ἐστιν ἐργῶδες πατρί.

Αλεῖς fr. 6. *χαλεπόν γε θυγατὴρ κτῆμα καὶ δυςδιάθετον.*

Jam neque litteras, disciplinam sapientiamque ab feminis abhorrere, et exemplis innumeris et verbis expressis Euripides edocet. Quod Aristophanes eum gloriantem perstringit: *ἀλλ' ἔλεγεν ἡ γυνή τέ μοι χὠ δοῦλος οὐδὲν ἧττον χὠ δεσπότης χἠ παρθένη χἠ γραῦς ἄν.* Aesch: *εἶτα δῆτα οὐκ ἀποθανεῖν σε ταῦτ' ἐχρῆν τολμῶντα;* Ran. 945. id interpretes nonnulli maxime ad expositiones philosophicas referunt. Feminae certe saepissime apud illum et praeter consuetudinem et supra Graecarum habitum philosophando indulgent doctissimaeque apparent. — Hecuba in tragoedia, cui nomen indidit, subtilissime quaerit de naturae ad mores formandos effectibus, et disputat, utrum virtus doceri possit necne (v. 590..) [1]); similiter Theonoe in Helena (v. 1000) et puellarum chorus in Iph. Aulidensi (v. 559); item matrona illa in Troadibus haud usitatas — nedum mulieribus congruentes — de diis profert sententias (v. 470. 988. 1205); ut exemplo utar, (v. 885) his verbis ad Jovem precatur: *Ζεὺς, εἴτ' ἀνάγκη φύσεως, εἴτε νοῦς βροτῶν κ. τ. λ.* — Malanippe in tragoedia perdita abstrusa Anaxagorae, qui Euripidis praeceptor fuit, de philosophia naturali proponit placita. (cf. Mel. fr. 6) Sed ne multa. Singulae quaeque scenae feminas exhibent doctrinae atque sapientiae praecepta cum aliis communicantes.

Non sum is, qui Euripidem eum in modum admirer, ut justos unquam artis suae terminos eum transgressum esse negem; attamen, quum parvi tantum laboris esse videatur, illas quaestiones viris tribuisse, non possum adduci, ut omnia in negligentiam, nedum in imperitiam, conferam. Etenim si poëta persuasum habuisset, viros solos ad eas tractandas res aptos esse atque idoneos, absurde egisset, quod voluntarius in aequalium vituperationem incurreret. Sed audias ipsum Euripidem sese defendentem ab detrectatoribus:

1) Eodem modo, quo Hecuba l. l.; rerum creatarum externarum habitum naturae atque habitui animi humani opponens ad educationem transit, „Heinrich der Teichner" instituit rem carmine lepidissimo, quod in Wackernagel. Altdeutsch. Lesebuch. p. 906. ss. exstat. — Utriusque sententias et expositionem, hac de re meditantis, inter se comparare magnam affert delectationem; de re ipsa autem dissentiunt.

Med. chor. 1081. *πολλάκις ἤδη διὰ λεπτοτέρων*
μύθων ἔμολον, καὶ πρὸς ἁμίλλας
ἦλθον μείζους ἢ χρὴ γενεὰν
θῆλυν ἐρευνᾶν· ἀλλὰ γὰρ ἔστιν
μοῦσα καὶ ἡμῖν, ἣ προσομιλεῖ
σοφίας ἕνεκεν κ. τ. λ.

Et in Suppl. 294. 299. Aethra, filio Theseo optima datura consilia, quaerens, num sibi liceat dicere, quae et ei et urbi profutura sint, accipit responsum ex viro gravissimo: *ὡς πολλά γ' ἐστὶ κἀπὸ θηλειῶν σοφά.* Cf. Hel. 1049. Antiop. fr. 30.

Huc pertinent loci ii, qui de astutia et prudentia, ab natura feminis insita, tractant. Andr. 85. *πολλὰς ἂν εὕροις μηχανὰς, γυνὴ γὰρ εἶ.* Cf. Hipp. 480. *ἦ τἄρ ἂν ὄψε γ' ἄνδρες ἐξεύροιεν ἄν, | εἰ μὴ γυναῖκες μηχανὰς εὑρήσομεν.* Iph. Taur. 1032. *δειναὶ γὰρ αἱ γυναῖκες εὑρίσκειν τέχνας.* — Immo penes illas foret imperium, si dolis decideretur, cf. Dan. fr. 10. . . . *εἰ γὰρ δόλοισιν ἦν τὸ νικητήριον, ἡμεῖς ἂν ἀνδρῶν εἴχομεν τυραννίδα.* cf. fr. 13. [1])

Quae quum ita sint, dolet tragicus quam vehementissime, quod Atheniensium et puellae et matronae tam rudes atque incultae sint vel potius ipsas de ea re querentes introducit:

Hipp. v. 669. *τάλανες ὦ κακοτυχεῖς*
γυναικῶν πότμοι·
τίνας νῦν τέχνας ἔχομεν ἢ λόγους
σφαλεῖσαι κάθαμμα λύειν λόγου;

Caveas, ne his verbis, quae chorus ad Hippolyti invectiones respondet, sententiam subjicias hancce: tam infirmae sese esse

1) Haec animi facultas, ubi male dirigitur, perfidiae, dolorum, insidiarum etc. origo fit: quocirco in feminas potissimum ea vitia cadunt. Sthen. fr. 6. Med. 422. Cf. Sophocl. fr. 694. *ὅρκους ἐγὼ γυναικὸς εἰς ὕδωρ γράφω.* cui Dindf. Xenarch. com. fr. (ex Hellad. crestom.) addit: *ὅρκον δ' ἐγὼ γυναικὸς εἰς οἶνον γράφω.* (ap. Mein. Xenarch. comoed. *Πένταθλ.* fr. 3). Addiderim Menandri fr. mon. 25. *ἀνδρῶν δὲ φαυλῶν ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφω.* cf. Catull. 67. 3. (Lachm.):

Dicit, sed mulier cupido quod dicit amanti,
In vento et rapida scribere oportet aqua.

naturae, ut ad scientiam, facundiam discendas omnino non aptae sint: cui interpretationi ea, quae paulo ante explicuimus, obstant: sed respiciunt illae querimoniae procul dubio ad habitum et conditionem, qua Athenis ipsae uterentur (de qua conferas sis Bernh. Grundr. I. p. 40).

Veruntamen non dico, philosophae ut fiant, Euripidem voluisse, sed ut humaniori et liberaliori educatione doctrinisque impertiantur, quo et vitam ipsae probius instituere et liberos melius educare valeant. Nec sine consilio Hecubam veluti optimae educatricis exemplum proponit, neque temere huic matronae verba tribuit, quae infra exscripta exstabunt et jam antea laudata sunt, (p. 30) Hec. 592—602, dico: de liberis educandis; doctiora sane sunt, quam quae ex Atheniensi muliere exspectares; Quid? eadem fere rursus feminae proferunt in Iph. A. 562 ss. Nempe, quum matrum sit, prima virtutis semina in teneros animos dispergere, ad id negotium aptiores eas esse voluit; idque meliora obtendens persuadere et cohortari solet.

Poëta quum de feminarum natura dignius statuat, non solum liberalius esse eas educandas censet, sed etiam ad universum honestius et magis ingenue tractandas. — Improbat Atheniensium morem, quo virgines nubiles collocare solent; dolet, quod iis, quos nunquam antea viderint, nedum ut, quae iis studia, qui mores sint, cognoverint, quasi vendantur. (Med. 231 ss.) Alias dat leges de matrimonio ineundo, quae in iis tantum civitatibus observari possunt, ubi juvenibus et puellis copia fit inter se cognoscendi, sive ubi hae sui magis sunt juris atque arbitrii, minus parietibus inclusae tenentur, quam Athenis. (vid. infra.) Quod quum apud populares ejus non fieret [1], Euripidi eorum rationem displicuisse liquet.

Exstat apud Stobaeum longum fragmentum (flor. 74. 27), a Meinekio tragico adscriptum, quod includi a viro sapiente mulieres vetat; nam si exeant, multa et varia eas conspicere; ea autem re animum a malis cogitationibus prohiberi, sin domi coërceantur, facillime in pessima labi consilia [1]. — Tametsi Euripideum illud fragmentum non sit, alii restant loci, quibus similia insunt. Eur. fragm. inc. 33:

μοχθοῦμεν ἄλλως θῆλυ φρουροῦντες γένος·
ἥτις γὰρ αὐτὴ μὴ πέφυκεν ἔνδικος
τί δεῖ φυλάσσειν κἀξαμαρτάνειν πλέον;

Bacch. 314. οὐχ ὁ Διόνυσος σωφρονεῖν ἀναγκάσει
γυναῖκας ἐς τὴν κύπριν, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει
τὸ σωφρονεῖν ἔνεστιν ἐς τὰ πάντ' ἀεί.
. . . . καὶ ἐν βακχεύμασιν
οὖσ', ἥγε σώφρων οὐ διαφθαρήσεται.

Contra in Andr. 950. Hipp. 645, — id quod locorum ratio fert, — ut quam arctissime mulieres coërceantur, praecipiunt ii, qui improbarum injuria irritati sunt et senserunt, quantum ad eas corrumpendas pravarum societas adtribuerit (Andr. v. 930). Et nescio an, ad morum statum respiciens, optimo jure poëta dixerit, aliarum mulierum accessus nullum uxoribus afferre commodum, magnam vero depravationem (952). Sed ne moremur in locis, qui haud multum faciunt adversus antecedentem explicationem. — Noli tamen opinari, si poëta feminas ab servili fere conditione vindicatas voluit: modestiam atque pudorem ab eo mi-

1) Bernh. I. pag. 40.

1) Stobaeus hoc fragm. Menandro tribuit; sed jam Bentlejus, Piersonius primis duobus versibus exceptis Menandreum esse negant, et H. Stephanus Euripidi adscriptum se reperisse narrat. His aliisque rebus ductus Meinekius comico abjudicat orationem ab versu 3 et Euripideam esse contendit in Quaest. Men. Spec. Berol. 1818. — Postea Reisigii et Buttmanni — ubinam locus illius sententiae apud tragicum fuerit, monentium — auctoritate motus, primum judicium revocavit in Men. fragm. Sic fere Bothius, qui (Eur. fragm. p. 350 ss.), ratus, eodem jure quo alibi tragoediarum feminae includi jubeantur, etiam contrarium proferri potuisse, Euripidi denuo vindicavit. Sed fugisse videtur virum doctum, in „fragm. comoed. Graec.“ 1839—41 (Men. fragm. vero sunt excusa anno 1823) Meinekium rediisse ad priorem sententiam, haec dicentem: „Quos uncinis inclusi versus . . . ., Menandrei coloris nullum vestigium habent . . . ., sed Euripidis sunt, de qua re copiosius dictum in Quaest. Men. spec. Berol. 1818.“ — Spero, quos supra exscripsi locos, aliquid conferre ad Bothii expositionem comprobandam.

noris aestimari, minus iis commendari. Licentiorem Spartiacarum vitam ac cultum valde respuit (Andr. 600); laudat vero et describit tenerrimum in modum idque saepissime virginalem pudorem. Adeas Iph. A. 187. Phoen. 1485[1]). Or. 26. 108. Iph. A. 994. 1340. Heracl. 473. — In Troadibus (645) Andromachen probae uxoris vitam depingentem facit: talem, ait, illud quod eam deceat, tenentem et observantem, modeste domi remanere consuevisse ipsius libero arbitrio. Conferas Macariae verba in Heracl. 475, Meleag. fr. 10.

Quod Euripides feminas liberalius et educandas et habendas esse censuit: id quum exemplis tum dictis non solum eam ob causam tam saepe affirmasse videtur, quod eas dignas existimabat; sed etiam, quod, contraria adhibita ratione, eas necessario corrumpi intellexerat. Est enim lex naturae, eum hominem, cui nullus honor sit, qui ignominia, contemptu habeatur, cui nulla fides detur, — talem tandem fieri, qualis antea modo putabatur. Unde enim accidit, ut servorum major pars inique et indigne sentiant; ut moribus utantur foedis ac turpibus? Ingenium enim servorum ipsum haud deterius est quam liberorum. (v. p. 60.)

Hecub. 332. *αταῖ· τὸ δοῦλον ὡς κακὸν πεφυκέναι,*
τολμᾷ θ' ἃ μὴ χρὴ, τῇ βίᾳ νικωμένον.

Unde in populos eos, quibus nulla est libertas, qui tyrannide utuntur, major morum corruptio patet? (Bacch. 483. *βάρβαροι φρονοῦσι κάκιον Ἑλλήνων πολὺ - - οἱ νόμοι δὲ διάφοροι.* Hel. 276. *τὰ βάρβαρα δοῦλα πάντα πλὴν ἑνός.* cf. Med. 119.) Nempe quia lex illa viget valetque.

Venimus jam ad aliud argumentum propositi nostri, — Euripidem de feminis dignius et aequius judicavisse civibus — ad id, inquam, quod de amore deque matrimonio insigniter ac sanctissime sensit. Profanum enim vulgus vilemque ejus consuetudinem arcet, longe recedere jubet: tanquam nostrates legisset poëtas, haud raro de ea re loquitur.

1) Phoen. 1485. *ὑπὸ παρθενίας τὸν ὑπὸ βλεφάροις φοίνικ' ἐρύθημα προσώπου αἰδομένα — —*

Praemonere liceat, quid Sophocles cecinerit in Ant. chor. 795:
— *νικᾷ δ' ἐναργὴς βλεφάρων ἵμερος εὐλέκτρου νύμφας* — — cf. 781. ss.

Jam conferas cum hoc dicto ea, quae Euripides habet. — „Non oculus debet discernere, sed mens (fragm. 100 extr.). Ad animi pulchritudinem velis respicere, non ad corporis. (ibid. cf. Iph. A. 1411. 749. 1162. Antiop. 19. Andromach. 207. El. 1097. ss.) „Quid juvat conjugis formositas, si quis animum non possidet pulchrum?" (Oed. fr. 6.) „Eum homines appetant amorem, qui ad sapientiam virtutemque perducat; nam amoris, quamvis unius, non una est species et deliciae." (Oed. fr. 3.) „Amor non modo musas inspirat (Sthen. 3), prudentiam docet (Antig. 6. Hipp. vel. fr. 6); sed, si probus est, sapientiae et virtutis praeceptor esse solet validissimus." (fr. inc. 113.[1]) Non est liberi arbitrii, sed divinitus inflatus. (Dict. 7.) „Quisquis matrimonium desiderat, fato non destinatum, frustra laborat; virgo enim manet conjugi debito, qui eam in domum recipiet, etsi operam non det". (Melan. fr. 15.) Felicissimus autem is, qui amore captus est honestae ac nobilis feminae et versa vice. (cf. Androm. fr. 11.[2]) Proinde si matrimonium apud Euripidem neque ad civitatem spectat nec ad libidines, sed quasi idealem quandam speciem prae se fert, non est, quod valde miramur; sed ea de re infra tractabitur. (pag. 39. ss.) Profecto is, qui eum in modum animum erga alterum mortalium genus posse affici existimat, ei egregiam atque praeclaram dignitatem attribuit.

Concluserim hoc caput recensendo Iphigeniae Aul. quodam loco, qui cum antecedentibus acerrime pugnare videtur. Versu 1394 ipsa Iphigenia haec loquitur:

εἷς γ' ἀνὴρ κρείσσων γυναικῶν μυρίων ὁρᾶν φάος.

Non dixerim, tametsi a vero non abest, in ipsa oratione Iphigeniae vim esse verborum aliam, ac per se consideratorum; sed

1) Tabulam aliorum hac de re insignium dictorum addere liceat. Aug. fr. 3 Hipp. 447. Fr. inc. 4. (ex Aeschyli fr. 38 fere exscriptum). — Melanipp. fr. 6. — Chrys. fr. 6. — Hipp. 525. — Hipp. prolog. —

2) Eandem sententiam, dignitate tamen nudatam, habes apud Alexin com. fr. inc. 38. ed. Meinek.

negaverim, ea esse ab Euripide ibi prolata. In Iph. Taur. 1005 haec occurrunt: *οὐ γὰρ ἀλλ' – ἀνὴρ μὲν ἐκ δόμων θανὼν ποθεινὸς, τὰ δὲ γυναικὸς ἀσθενῆ.*

At nusquam ne iratissimos quidem viros illa exclamantes facit tragicus, multo minus puellam placidissimam seque ipsam magni aestimantem (v. 1376 ss.). Sed inspicias totius orationis tenorem (1368—1402), et, quam maxime esse eam interpolatam, reperies [1]). Matthiaeus ad versum 1380 ss. (suae editionis v. 1360) recte adnotat: „plura sunt in his versibus, quae offendant.“ Quod judicium latius ad vv. 1390 ss. extenderim. Exposuit Iphigenia, „mori sese decrevisse, quoniam honesta mors ignominiosae vitae esset praeferenda; jam vero omni Graeciae sese suspiciendam fore; ex se pendere, num Troja peritura esset, et mulieres Graecae in posterum a raptoribus securae forent; innumeras naves, fortissimis instructas militibus, jam esse in eo, ut remis propellerent;“ sequitur v. 1390:

1390. *ἡ δ' ἐμὴ ψυχὴ μί' οὖσα πάντα κωλύσει τάδε;*
[τί τὸ δίκαιον τοῦτόγ; ἆρα γ' ἔχομεν ἀντειπεῖν ἔπος;
κἀπ' ἐκεῖν' ἔλθωμεν. οὐ δεῖ τόνδε διὰ μάχης μολεῖν
πᾶσιν Ἀργείοις γυναικὸς οὕνεκ' οὐδὲ κατθανεῖν.
εἷς γ' ἀνὴρ κρείσσων γυναικῶν μυρίων ὁρᾶν φάος.]
1395. *εἰ δ' ἐβουλήθη τὸ σῶμα τοὐμὸν Ἄρτεμις λαβεῖν,*
ἐμποδὼν γενήσομ' ἀγὼ θνητὸς οὖσα τῇ θεῷ;
ἀλλ' ἀμήχανον· δίδωμι σῶμα τοὐμὸν Ἑλλάδι. κ. τ. λ.

Iphigenia igitur, postquam causas, quibus permota, obitura sit mortem, et commoda patriae inde eventura enumeravit, aptissime potest proferre ea, quae sunt in v. 1390 et in v. 1395 ss.; at versus, quos uncinis notavi, mirum in modum orationis flumen interrumpunt concinnitatemque evertunt. Abhorrent ab habitu quasi augusto et solenni versuum antecedentium et sequentium: inepto quidem chriarum fabricatori in mentem potuerunt venire res tam frigidae, non virgini animo elato morti se devoturae. Immo repugnant cum universa ejus sententia; tanti enim genus suum aestimat, ut Helenae raptum gravissimam belli ducat causam, ut-

1) De hujus tragoediae habitu, interpolationibus deformi, cf. Bernh II. pag. 874.

que Graecorum consilium ejus ulciscendi securitatisque feminis ab raptoribus parandae ipsius vitae devotione adjutura sit. Multo minus se ipsam despicit vel parvi facit, sicuti est in v. 1394; sed superbire fere videtur (v. 1378 ss. 1398). Vv. 1392 et 1393 absurde dilatant versum 1390 vel potius pueriliter detorquent eo, ut transiri potuerit ad vv. 1393, 1394. Ipsa dictio impeditissima. Apertum videtur esse, interpolatorem nescio quem sese magnis in laboribus exercuisse, ut absona illa interjiceret et versum 1394 (fortassis ex alio loco Euripidis, ubi osor quispiam in mulieres invehatur, sumtum) Iphigeniae adspergeret. Concinnitas restituitur, si post v. 1390 pergis ab v. 1395. Sed tota haec oratio (1368—1402) interpolationibus tam foedata est, ut eam sanare velle inceptum sit nimis temerarium.

De Matrimonio.

Vitae caelebis laudatores magnam sententiarum copiam ex tragoediis Euripideis colligere possunt, quibus matrimonium odiosissime diffamatur. Quid enim? Num iis personis, quibus illud infelix evenerat, quae ab uxore proditae, deceptae erant, matrimonii laudes attribuisse, par erat, doctum poëtam? Minime. Iis conveniunt verba qualia haec:

Cress. fr. 3. *γαμεῖτε, νῦν γαμεῖτε κᾆτα θνήσκετε*
ἢ φαρμάκοισιν ἐκ γυναικὸς ἢ δόλοις.
cf. Alop. fr. 7.

Fr. Jacobsius (Verm. Schr. IV. p. 209) laudans Euripidis Alcest. v. 885, ubi Admetus, uxore optima privatus, eos felices praedicat, qui nunquam matrimonium inierint, recte addidit, tantum abesse, ut Admetus illud rejiciat, ut supra omnem modum efferat, quum tam magnum prae se ferat amorem, qui mortuae desiderium sufferri posse negaverit. V. 879: „quid majus homini accidere potest malum, quam amittere fidelem conjugem?" — Idem statuendum esse mihi videtur de Suppl. 1089, ubi Iphis, filiae mortem lugens, multis exponit, si iterum juvenis fieret, sese denuo non fore ducturum uxorem, quum homo, si liberis orbaretur, nimiis doloribus affligeretur. — Ibidem v. 789 matrum chorus caelebem commendat vitam eandem ob causam: *τί γάρ μ' ἔδει παίδων; - - νῦν δ' ἀρῶ σαφέστατον κακὸν παίδων στερεῖσα φιλτάτων.* Igitur tres quidem laudati loci nullum adversariis sunt argumentum, multo minus dicta similia Cressarum loco.

Contra adi sis Ion. 488, ubi feminarum chorus prorsus diversa ab Suppl. 789 profert: *τὸν ἄπαιδα δ' ἀποστυγῶ | βίον, ᾧ τε δοκεῖ, ψέγω,* vel Androm. fr. 17, ubi thesaurus omnium

pretiosissimus matrimonium nobile vocatur. — „Beatum eorum aevum, quibus matrimonia exstiterunt fausta, quibus secus, infelices." Or. 602. 1208. Med. 14. Phrix. 6. 7. Alc. 839. Hipp. 835.

Παίδων ἐπ' ἀρότῳ γνησίων
δίδωμι σοί γε τὴν ἐμαυτοῦ θυγατέρα, dicit

pater quidam apud Menandrum fr. inc. 185, filiam sponso collocans. Paucis his verbis vulgarem Atheniensium de matrimonio sententiam habes descriptam.

Euripides ne tum quidem, quum de conjugum aetate praescribit, illuc spectat, quo pater iste, vel Aristoteles Pol. VII. 14 ss. (Tauchn.); sed, quum aetates sibi convenire jubet et prohibet, ne puella seni jungatur (Phoen. fr. 1. 2. Dan. 2. Aeol. 8), neu femina major natu viro nubat juveni (fr. inc. 105): animi potissimum ac morum rationem habet. Nam demonstrat, si aetates sibi non conveniant, neque studia fore eadem, magnum vero periculum, ne matrimonii sanctitas violetur et uterque ad mala peccata labatur. (ll. ll.) — Omnino hic scenae philosophus incredibilem quandam huic vitae conditioni assignat dignitatem et honestatem. Recordare si libet, quae supra (pag 35) laudavimus. Fundatum sit matrimonium in amore, sed in eo, qui a virtute principium ducat et ad virtutem tendat: Oed. fr. 3. 6. — Incert. fr. 100. Iph. A. 1405 ss. cf. Suppl. 1006—1060. Troad. 1051. Hipp. 816—848. Alcest. Conveniant sibi studia ac mores sponsorum, quo conjugium sit stabilius sanctiusque. In. fr. 14. v. 7. Med. 14. Inc. fr. 105. Dan. 3. Aeol. 8.

Proba uxor non modo valet ad vitam felicem gratamque reddendam, (Iph. Aul. 1405. Or. 602. 1204. Alc. 839. ss.), ad res adversas, laboresque facilius ferendos (Phrix. 6. Fr. inc. 100): sed etiam ad viri mores emendandos.

„Solet enim ejus animum, ad iram proniorem, mulcere ac mitigare; retinet eum a luxuria resque domesticas conservat[1]);

1) Quo Ar. Thesm. 819, respiciens dicit: *καὶ τὰ πατρῷά γε χείρους ἡμῶν (γυναικῶν) εἰσὶ σώζειν.*

et quandocunque sive incommodis sive morbis vir affligitur, ab animi demissione vel desperatione illa eum vindicat. Contra uxoris improbae consuetudine ipse maritus fit improbus. — Quin etiam affinium bonorum verecundiam obtendens honestum matrimonium ab inhonesta vita defendit."

Alc. 768. 771. *ὀργὰς μαλάσσουσ' ἀνδρός.* Fr. inc. 27: *οἰκόφθορον ἄνδρα κωλύει γυνὴ ἐσθλὴ παραζευχθεῖσα καὶ σώζει δόμους.* Phrix. 6: *Γυνὴ γὰρ ἐν κακοῖσι καὶ νόσοις πόσει | ἥδιστόν ἐστι - - ὀργήν τε πραΰνουσα καὶ δυσθυμίας | ψυχὴν μεθίστασα.* Or. 737: *Εἰκότως κακῆς γυναικὸς ἄνδρα γίγνεσθαι κακόν.* Antig. fr. 8: *ζευχθεὶς γάμοισιν οὐκετ' ἐστ' ἐλεύθερος. ἀλλ' ἕν γ' ἔχει τι χρηστόν· ἐν κήδει γὰρ ὢν ἐσθλῷ δέδοικε μηδὲν ἐξαμαρτάνειν.* — Cf. fr. inc. 113. *παιδεῦμα δ' Ἔρως σοφίας ἀρετῆς πλεῖστον ὑπάρχει κ. τ. λ.*)

Quae quum ita sint, ut honestam sapientemque sibi eligant uxorem, proci provideant. „Quisquis autem divitias vel generis nobilitatem mavult respicere, quam honestatem et mores sponsae, stultus est." Electr. 1097. „Aut ducas mulierem probam prudentemque aut nullam, si quidem sapis." Iph. A. 749. cf. 1159. 1163. 1411. „Quid enim juvat formositas conjugis, nisi animo quoque sit praedita egregio?" Antiop. fr. 19. cf. Dan. 15.

At obstabant instituta Atheniensium, quominus antea cognosci posset, quae sponsae essent studia, quae indoles, qui mores. Inus fr. 14:

Νόμοι γυναικῶν οὐ καλῶς κεῖνται περὶ . . .
. . . οὐ γὰρ τῶν τρόπων πειρωμένοι
νύμφας ἐς οἴκους ἑρματίζονται βροτοί.

Ab altera parte dolendum, quod puellae quoque iis, quos ipsae ignorant, collocantur vel venduntur (Med. 231—36); quin etiam parentes adeo insani haud raro sunt, ut viri, cui filiam daturi sint, nihil nisi divitias et originem considerent. Dan. fr. 15. Andr. 1280. Quid igitur, — quoniam ex consanguineis conjugium petere illicitum et barbarorum est (Andr. 173), — Euripides, rerum

domesticarum sapiens praeceptor, faciendum esse censet, ut, quantum quidem perfici possit, matrimonium existat probum?

Poëta, quum cognitum habeat, ex honestis parentibus solere liberos gigni bonos, ex malis malos (Andr. 230. Hel. 941. Antig. 10. 11. fr. Alcm. fr. 7. Antiop. fr. 17. Belleroph. fr. 11. Dict. fr. 15. Meleag fr. 9): proborum parentum filiam jubet eligi, ut apud Horatium est:

Od. III. 24. 21. Dos est magna parentium
Virtus.

Senex Peleus in Andr. 622 monet: *τοῦτο καὶ σκοπεῖτέ μοι μνηστῆρες, ἐσθλῆς θυγατέρ' ἐκ μητρὸς λαβεῖν.*
Idem v. 1279 ss. tragoediam concludit hisce dictis:

κἆτ' οὐ γαμεῖν δῆτ' ἔκ τε γενναίων χρεὼν,
δοῦναί τ' ἐς ἐσθλοὺς, ὅστις εὖ βουλεύεται;
κακῶν δὲ λέκτρων μὴ 'πιθυμίαν ἔχειν κ. τ. λ.

Nimirum in ea re efficienda magnam ad partem tragoedia ipsa versatur.

Jam vero audiamus, quae Euripides de conjugibus sincere inter se amantibus praedicet! „Duo quidem sunt homines, sed tamen quidquid alteri accidit, idem sentit alter." Hel. 647: *δυοῖν μὲν ὄντοιν οὐχ ὁ μὲν τλήμων, ὁ δ' οὔ.* Res et secundae et adversae communes." Phrix. fr. 7. 6. Fr. inc. 100. *ἐν κοινῷ τε λύπης ἡδονῆς τε . . . ἄλοχον.* Med. 13. — Uxor quaedam in fr. 100 ad maritum: „Tuos, inquit, dolores una tecum ferre, cum te aegroto una aegrotare, nihil mihi acerbum, sed potius dulce." — „Dolor omnium maximus est, conjugem amittere." Andr. 374. Alc. 839. (cf. pag. 35) — In Hipp. 836 Theseus, uxore privatus, mori cupit; in Suppl. 1006 Euadne una cum marito mori dulce esse proclamat. (cf. 1020—1060) — Conjugum autem amor si verus fuit, manet duratque. Troad. 1051.

Compares cum Euripidearum feminarum enunciatis ea, quae Antigone Sophoclea, obitura mortem, quo vitae momento animus humanus tenerius solet sentire, de matrimonio profitetur (v. 909):

πόσις μὲν ἄν μοι κατθάνοντος ἄλλος ἦν
καὶ παῖς ἀπ' ἄλλου φωτὸς, εἰ τοῦδ' ἤμπλακον κ. τ. λ.

Ita honestissima loquitur puella apud eum scriptorem, de quo Fr. Schlegelius (Griech. u. Röm. pag. 303): „Die Schönheit der weiblichen Sitten und Leidenschaften im Soph. ist Ideal, dem sich bis jetzt noch kein neuerer Dichter nur von ferne nähert.“ Idem Euripidi objicit ridiculum quoddam feminarum odium!! (cf. supra pag. 16. NB.).

Quae autem mutua conjugum officia tragicus statuit? Primarium atque gravissimum est, ut matrimonii sanctitatem integram conservent; neque marito neque mulieri eam licet violare. Chorus in Med. 155, Iasonis infidelitatem condemnans, Jovem violatae fidei futurum esse vindicem praedicat. Hecuba in Troad. 1031 Menelaum sancire jubet legem, ut quaeque mulier infidelis capitis damnetur. In iis, quae antecedunt, Helena sese excusat (915 ss.), quod a Venere superata fuerit, cui resistere nequiverit: ad quod Hecuba (983), tam miseram excusationem rejiciens, respondet:

Κύπριν γ' ἔλεξας, – τοῦτο γὰρ γέλως πολύς . . .
. . . ὁ σὸς δ' ἰδών νιν νοῦς ἐποιήθη Κύπρις κ. τ. λ. [1])
cf. Hipp. 408. ss.

Vir, si fidem frangit conjugalem, ut uxor quoque licentiae se tradat aliumque sibi conciliet amatorem, perficit, itaque ipse illius depravationis exstitit causa. Electr. 1035. (cui comp. pag. 39.) Si Atheniensium mores et instituta contulerimus cum iis, quae Euripides docet, mirum quantopere ab iis discedit. Notum est, Athenis marito quidem nihil fere obstitisse, quominus, si libuerit, uxorem dimitteret vel abigeret; huic vero, quominus cum marito divortium faceret, haud levia impedimenta fuisse; deinde pellice uti, non tam iguominiae, multo minus legibus non concessum fuisse [2]). Utraque res ab illo valde improbatur: testis est Medeae, testis Andromaches tragoedia.

Medea, uxor fidelissima atque amantissima, quanquam libe-

---

1) cf. Heraclit. Eph. fr. 57. (edidit Schleiermacher in Mus. Antiq. Buttm. p. 504). *ἦθος γὰρ ἀνθρώπῳ δαίμων.*

2) Jacobs. verm. Schr. IV. p. 218. Hermann. Antiq. Gr. I. § 119. 3. § 122. 4. ss. Cf. libros ab Herm. laudatos.

ros jam ediderat (490. *εἰ γὰρ ἦσθ' ἄπαις ἔτι, συγγνωστά*, dicit ad Jasonem): nihilominus ab marito dimittitur, qui, et libidine et commodis permotus (489. 558), juvenem regis Corinthii filiam ducere constituerat. Parvi rem ponderis esse ratus (1367), Iason nihil se injusti fecisse arbitratur, praesertim quum novum matrimonium prioribus liberis opes nobilitatemque suppeditaturum sit (525—575). Praeviderat quidem, Medeam, quandoquidem feminis omnia essent in mariti amore inque conjugio, aegre id laturam (570. 908); sed fuerat id ei tanti (692). — Contrarium vero in modum gravissimae quaeque judicant personae. Aegeus temerarium illud immeritumque (692) repudium *αἴσχιστον ἔργον* appellat (695); chorus Iasonem vocat miserum proditorem (206), qui, quod nefarie uxorem deseruerit (1000. *προλιπὼν ἀνόμως*), justas poenas sit luiturus (267); quin Jovem ipsum fidem ab eo violatam esse vindicaturum (155. 170). Non secus, (ne ipsius Medeae verba proferam), nutrix et paedagogus loquuntur (v. 17. 20. 26.) — Praeterea tragoediae dispositio patefacit, quid poëta senserit; ita enim eam construxit, ut descripserit, quam perniciosam illud vim in mulierem exerceat. Haec enim, quippe cui conjux omnia sint, in quo tanquam vigeat vivatque (247. *ἡμῖν δ' ἀνάγκη πρὸς μίαν ψυχὴν βλέπειν*), deserta ab illo, non modo omni felicitate privatur, sed quasi ipsa vita. (cf. Andr. 372: *ἀνδρὸς δ' ἁμαρτάνουσ' ἁμαρτάνει βίου.*) Quare ne ab hac parte laedatur, maxime cavendum; etenim ea vulnera feminis omnium sunt gravissima (1368 *σμικρὸν γυναικὶ πῆμα τοῦτ' εἶναι δόκεις*; cf. Andr. 373) Quo igitur majori amore virum antea prosequi solita est, eo vehementiori — si prodita fuerit – persequetur odio. Animus omnino pervertitur (796); nihil agitat, nisi ut se ulciscatur quam crudelissime, a sceleribus ne maxime quidem nefariis abhorrens. (265 *ὅταν δ' ἐς εὐνὴν ἠδικημένη κυρῇ, οὐκ ἔστιν φρὴν μιαιφονωτέρα.*) Ita Medea, quae Iasonis adeo fuerat amans, ut parentibus, patria, cognatis relictis, in terram remotissimam eum secuta esset (prol. — v. 257 ss.), novam sponsam ejusque patrem occidit, et, quod magis est, suos ipsius ex Iasone natos, quantumvis sibi carissimos (795), quum id maximum ei dolorem esse allaturum cognosset (1046. 817: *οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα δηχθείη πόσις*), saeva trucidavit.

Andromache Neoptolemi est serva captiva. Qui postea quam ex ea filium sustulit, legitimam duxit uxorem Hermionem Menelai filiam [1]. Huic, praesertim quum ipsa sterilis sit, altera mulier magnae est invidiae; inde oriuntur convicia, rixae, multa mala, domus omnino perturbatur (466); denique pellici pueroque interitum parat, nisi a Peleo infelices essent liberati. Ita Andromache et Hermione testantur, quantum malum duplex thalamus sit. (486. chor. ss. *ἔδειξε δ' ἡ Λάκαινα . . . κτείνει τὴν Ἰλιάδα κ. τ. λ.*). Quocirca „sicuti navi unus gubernator praeest, et sicut in civitatibus una tantum summa potestas debet esse, ne cives infinitis seditionibus incommodisque laborent: unius tantum mulieris conjugio vir utatur (464—490). „Omnia alia sufferre feminae valent, alterum conjugium minime, (372 *τὰ μὲν γὰρ ἄλλα δεύτερ' ἂν πάσχοι γυνή· ἀνδρὸς δ' ἁμαρτάνουσ' ἁμαρτάνει βίου*), quare odio id capitali habere solent (182).“ — Quae quum ita sint, optimo jure Orestes ad Hermionem dicit haec versu 909: *κακόν γ' ἔλεξας, ἄνδρα δίσσ' ἔχειν λέχη.* Conferas v. 177. . . . . *οὐδὲ γὰρ καλὸν*

δυοῖν γυναικῶν ἄνδρ' ἓν' ἡνίας ἔχειν·
ἀλλ' ἐς μίαν βλέποντες εὐναίαν Κύπριν
στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλει.

Quibus excussis, monogamiam eamque honestissimam ab Euripide propugnari manifestum est; ponderaverat autem atque consideraverat alias quoque conjugii formas, sed maxime ei displicebant, si quidem quum de universi generis humani fine, tum de feminarum natura atque indole dignius sentiebat. De mulierum communione fit mentio in Protes. fr. 9 (*κοινὸν γὰρ εἶναι καὶ γυναικεῖον λέχος*), de polygamia in In. fr. 14. Quo loco Athamas (cf. Matth. ad h. l.) postulat, ut locupletibus sit lege concessum, plures uxores ducere, ut, earum mores usu experti, malas abigant, probam retineant; nam quae nunc leges sint, puellam prorsus incognitam viro collocari (v. pag. 40.). Nimirum Athamanti, utpote qui, conjugem priorem

1) Est autem in Atheniensium legibus: *γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας.* Herm. I. § 119. Jacobs. Verm. Schr. IV. p. 215.

vita decessisse opinatus, alteram sibi junxisset et postea illam reperisset, verba ea optime conveniunt.

Quid vero? Inest in fabulis Euripideis: mulierem, quae conjuge amisso, alii nubat, ea ipsa re mortuum ignominia afficere; Troad. 662 — neque minus virum uxorem morte defunctam, a secundis nuptiis non abstinentem. Alc. 375: *μὴ γαμεῖν ἄλλην ποτὲ . . . μηδ' ἀτιμάσειν ἐμε.* cf. 1058. 1092. Alia causa, cur matrimonium secundum parum probandum videatur, ad liberos spectat; novercas enim diras et iniquas adversus privignos se praebere consuevisse. Aeg. 10. Dict. 9. Phrix. 5. Ion. 1025. 1329. Quanquam per se illa res non prorsus reprobatur ab poëta, ut patet ex Troadibus, ubi Hecuba ad ista Andromaches verba respondens admonet, ut, Hectoris sortem minus lugens, novum herum conjugemque probis moribus sibi devincire studeat. Neque ipse Euripides ad secundas nuptias non pervenisse narratur. Id tamen certe sententiis prolatis (ex Troad. et Alc.) efficitur, mirum quam insigniter de ea vitae conditione eum sensisse.

Quod ad uxoris erga maritum officia attinet, Euripides saepissime, illam huic subditam esse atque obedientem, jubet; Iph. A. 726. 731. Or. 935. Suppl. 40. ss.; immo severius rem exprimens dicit, „sapientem mulierem viri esse debere servam.“ El. 1052. Oed. fr. 4. „Amet eum atque sequatur, etiamsi moribus sit pravis.“ Andr. 209. — Verumtamen haec praescripta non ita sunt accipienda, quasi poëta, ut nullius sui illa juris arbitriive amplius esset, postulavisset; nam obstant, quae supra exposuimus imprimis de maritorum moribus per conjuges corrigendis; obstant, quae expressis verbis Andromache, probissima mulier, declarat:

ᾔδειν δ' ἁμὲ χρῆν νικᾶν πόσιν
κείνῳ τε νίκην ὧν μ' ἐχρῆν παριέναι. Troad. 650.

De Liberis.

„Gratus solis est candor, pulchrum maris placidi aequor, campi verno tempore florentes, flumina fontesque, et alias multas res jucundissimas possim enarrare, sed nihil jucundius et suavius aspectu, quam parentibus recentes nati.“ Dan. fr. 3. „Liberi genitorum sunt vita ac lux.“ (ψυχή) Andr. 419. — Quid dicam? Multo vita cariores. „Ignominiae mihi esset, mortem pro filio recusare,“ dicit mater Andromache ibidem v. 410. — „Sis felix, filia; id si compertum habeo, aerumnae meae mihi gratae erunt,“ Antigone ex Oedipo audit in Phoen. 1685.

Similia dicta, apud antiquos Graecos parum vulgata, creberrima apud Euripidem sunt. Absurde quidem loqueretur, si quis ab illis liberos caros esse habitos negaret, quandoquidem natura ingenerat praecipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt, et „hac una lege, quamvis cetera diversi, omnes animantes communi utuntur.“ Dict. fr. 4. Phoen. 965. Herc. fr. 636.[1]) Rursus autem esset falsus is, qui eodem modo, quo nostros homines, illos de hac re sensisse opinaretur. Repugnat enim universus eorum vitae habitus, quoniam cuncta ad rempublicam spectabant, feminis vix ulla erat dignitas, matrimonia non amoris, sed civitatis causa contrahebantur et domus, ut supra diximus, hac quasi demersa erat. Ubi matrimonium prole felix evenit, apud nos se conjuges beatos praedicare solent, ad teneros animi affectus, quos liberi moveant, respicientes; apud illos ad

1) Dict. fr. 4. εἷς γάρ τις ἐστὶ κοινὸς ἀνθρώποις νόμος — καὶ θεοῖσι - - θηρσί τε κ. τ. λ. — Phoen. l. l. πᾶσιν γὰρ ἀνθρώποις φιλότεκνος βίος. Idem in Herc. 636. Compares Cic. d. Off. I. 4, 12.

civitatem; cujus rei inter alia id quoque est documentum, quod filias minimi faciebant. Neque unquam tantam liberorum caritatem prae se ferebant, quantam nostrates. Hominis Graeci instituta potius patria, quam animum consulentis exemplum habes in Alcestide. Pheres est pater probissimus filiique amans (v. 614 ss.), a quo, dico ab Admeto, reprehenditur, quod senex pro juveni filio subire mortem non ausus sit (v. 643); respondet ille:

οὐ γὰρ πατρῷον τόνδ' ἐδεξάμην νόμον,
παίδων προθνήσκειν πατέρας, οὐδ' Ἑλληνικόν...... v. 683.

Utut res haec se habet, nostrates quidem scriptores quum de omnibus rebus domesticis tum de liberis blandiorem et teneriorem in modum, quam antiquos loqui consuevisse, in aperto est. Euripides autem popularibus suis proprius ad hos accedit. Neque aliter fieri potuit, quae ejus de universa vita deque familia est sententia. Quam quanti aestimaverit, ipsa fabularum dispositio ostendit; fecit enim ita, ut quam saepissime in rebus, quae ad illam pertineant, contemplandis et describendis commorari queat. Quod attinet ad liberos, per omnes vices a primis cunabulis ad extremum usque spiritum quid sint parentibus, describit idque eum in modum, ut fere Shakespearium aliumve recentiorem audire tibi videaris. Modo nobis depingit parentum delicias, ubi primos natos conspiciunt (Dan. 3. Ion. 961); modo ingentem dolorem, ubi eos perdiderunt (Suppl. 790. 1080. 1120.[1]); nunc quaerit, utri cariores sint, pueri an puellae (Suppl. 1102); nunc, num pater an mater magis diligat (fr. inc. 184. ss.[2]); alias cum filiola ludentem videmus patrem (Iph. A. 1220); alias matrem, quae natam ad mortem pro patria obeundam tradit (Er. fr. 17.); alias pater paulo ante obitum filio saluberrima dat praecepta (Er. fr. 20); interdum de „dulci educationis cura“ sermo fit (Med. 1035).

1) τί γὰρ μεῖζον τοῦδ' ἔνι θνατοῖς πάθος ἐξεύροις ἢ τέκνα θανόντ' ἐσιδέσθαι;

2) cf. Ion. 305. Phoen. 355. 1060. De matris erga liberos amore Ion. 1460 ἡδονᾶς μακαριωτάτας τυχοῦσα κ. τ. λ. Ad fr. 184 respicit Ar. Thesm. 752 eadem referens verba: φιλότεκνός τις εἶ φύσει κ. τ. λ. (Phoen. 355: φιλότεκνόν πως πᾶν γυναικεῖον γένος. fr. 184: μητὴρ φιλότεκνος μᾶλλον τοῦ πατρός.)

Quid multa? Euripides adeo ab Aeschyli et Sophoclis tragoedia discedit, ut Aristophanes poëtam illud novantem huncce in modum castiget: (Ran. 959)

οἰκεῖα πράγματ' εἰςάγων, οἷς χρώμεθ', οἷς ξύνεσμεν.
κ. τ. λ.

Quod contendimus, eximiam quandam teneritatem illis descriptionibus inesse, loci, quos ab initio hujus articuli posuimus, probant; et erunt in lectoris benevoli memoria, quae supra (pag. 29) Iphidis transvertimus verba de filiarum blandimentis itemque Iphigeniae expositio. Plura exempla, quorum sexcenta exstant, proferre et exscribere supersedeamus [1]. — Immo nonnunquam ipsius dictionis color est talis, qualem ab antiquo non exspectares, sicuti in Med. 1071: *ὦ φιλτάτη χείρ, φίλτατον δέ μοι στόμα, καὶ σχῆμα καὶ πρόςωπον εὐγενὲς τέκνων* | *εὐδαιμονοῖτον* — — *ὦ γλυκεία προςβολή, ὦ μαλθακὸς χρώς, πνεῦμα θ' ἥδιστον τέκνων, χωρεῖτε, χωρεῖτε.* Vel legas Iph. Aul. 1238 ss. „Oculos, pater, in me conjicias, quaeso, et oscula des, *ἵν' ἀλλὰ τοῦτο (φίλημα) κατθανοῦσ' ἔχω σεθὲν μνημεῖον κ.τ.λ.* cf. 631. 641. Vel audias Creusam (in Ion. 961) expositi puεruli memoriam sibi revocantem: „o si vidisses filiolum, manum ad me tendentem!“ vel eandem, postquam Ionem reperit: „o fili, o lux, matri sole jucundior — —“ v. 1439. cf. 1445 ss. 1460 etc.

Mirus locus est Or. 552, ubi Orestes argutiis et quasi spinas vellens efficere studet, liberos minus esse matris, quam patris, itaque hunc pluris faciendum:

πατὴρ μὲν ἐφύτευσέν με, σὴ δ' ἔτικτε παῖς,
τὸ σπέρμ' ἄρουρα παραλαβοῦσ' ἄλλου πάρα·
ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἄν. κ. τ. λ. [2]

1) Protes. 10. *ὦ παῖδες οἷον φίλτρον ἀνθρώποις φρενός.* — Iph. A. 918. *φίλτρον μέγα.* — Alcm. fr. 7. *δεινὸν φίλτρον...* — Ion. chor. 472. *ὑπερβαλλούσας εὐδαιμονίας.* — Or. 542. *ζηλωτὸς ὅςτις . . .*

2) Euripidi, illa scribenti, obversabatur procul dubio Aesch. Eumenid. v. 658 – 667.

Nimirum tales argutiae non absonae sunt a filio, matris nece genitorem ulturo. Hassius autem (Eur. phil. phys. p. 17) ipsius Euripidis sententiam ibi deprensisse sibi videtur; id enim agit, ut demonstret, tragicum „censuisse, feminis ab ortu ingeneratam esse majorem vim faecis terrarum, divinae originis minorem quam viris;“ affert praeter illum locum: In. fr. 8. Med. 408. Andr. 219. Suppl. 1102. Or. 1202...., ubi feminae vel vituperantur, vel viris minores habere facultates dicuntur. Quod ille eruit, locis laudatis inesse, non video. Orestis sane verba non magni esse ponderis liquet. Eadem fere habes in fragm. 35 inc., neque, nisi certa causa et occasione praebita, esse enunciata, jam conjici licet. A quibus diversas aliquot sententias in conspectum adjecerim Euripideas, ut paucis controversiam absolvam:

οὐκ ἔστιν οὐδὲν μητρὸς ἥδιον τέκνοις·
ἐρᾶτε μητρὸς παῖδες, ὡς οὐκ ἔστ' ἔρως
τοιοῦτος ἄλλος οἷος ἡδίων ἐρᾶν.
Erechth. fr. 19.

Electr. 1103: *οἱ μὲν εἰσιν ἀρσένων, οἱ δ' αὖ φιλοῦσι μητέρας μᾶλλον πατρός.*

Jam si quis alios locos desiderat de liberorum in parentes amore, adeat Dict. fr. 10. *φίλτατον παισὶν οἱ τεκόντες ...*, sive exempla mavult, consideret Ionis, Iphigeniae, Polixenae personas. Ion. 313. 1354 ss. Iph. Aul. 1211 ss. Hec. 198 ss. Obedientia liberis saepissime praescribitur: Arch. fr. 32. Alop. fr. 5. Iph. A. 1209 etc. Quanta pietate nati afficere parentes, quantopere vereri debeant, ea de re loquens Euripides verba fere decalogi habet. Fragm. inc. 175: „quisquis genitores, dum vivunt, veretur, et vivus et mortuus diis amicus est.“ Alcm. 17: „commissa quae sunt in parentes, deus persequitur ultor.“ Suppl. 362:

δύστηνος ὅςτις μὴ 'ντιδουλεύει τέκνων.
κάλλιστον ἔρανον δοὺς γὰρ ἀντιλάξεται
παίδων παρ' αὐτοῦ τοιάδ', ἃν τοκεῦσι δῷ.

Interpretes adnotant, ex dicto Thaletis (Laërt. V. 8) ea esse sumta: „*οὓς ἂν ἐράνους εἰςενέγκῃς τοῖς γονεῦσι, τοὺς αὐτοὺς προςδέχου καὶ παρὰ τῶν τέκνων.*“ (Cf. Theogn. 131.) Et recte

quidem interpretes; nam mos est Euripidis proprius, et sapientium dicta et Graecorum proverbia versibus transcribere. Inclitum illud Solonis (Herodot. 1. 32) ad verbum fere reperies in Andr. 100;[1]) personas ad proverbia provocantes habes in fragm. inc. 36. Dict. 15. Aeol. 16. Dan. 10. Alcm. fr. 7. Phoen. 438. Sthen. 9. Melan. vinct. fr. 23 etc. Sed aberravimus a proposito nostro. Reliquum est, ut de liberorum inter se pietate disseratur; cujus tamen rei quum luculentissimum jam cognoverimus exemplum Electrae et Orestis (pag. 28), cui comparare liceat Phoen. 165. 762. Iph. T. 705. 990. 1059: concludamus hanc partem et transeamus ad exponenda ea, quae de educatione Euripides statuerit.

De Liberorum Educatione.

Graeci, inprimis Athenienses, dum res florentissimae erant, id potissimum studebant, ut hominem, quippe qui ex animo et corpore constaret, eum in modum excolerent, ut summa inter utrumque esset quam vocant harmonia, neve alteruter praevaleret. Quare educatio duas habebat partes aequales, quae nominabantur *μουσική*[2]) et *γυμναστική*. Hanc Graecorum rationem admirari solent antiquitatis studiosi, neque negari potest, si homo nihil aliud esset nisi animal rationale, perfectius quidquam vix posse excogitari. Antiqui eo usque progressi sunt, ut animos pulchros in pulchris tantummodo corporibus inveniri docerent; inde factum est, ut summa hominis perfectio *καλοκαγαθία* appellaretur. Verum, uti antea, tempore heroico, corporis potius ratio habebatur, sic nostra aetate animo plus tribuitur. Neque hac de re Euripides cum civibus consentit.

---

1) Idem Heraclid. 865 Tro. 1205 et apud Soph. O. R. *extr.*, Trach. init. et fr. 572. Saepius Euripidis et Sophoclis vel Euripidis et Aeschyli sententiae ad verbum fere inter se consonant. Aesch. fr. 38, Eur. fr. inc. 4. — Soph. fr. 13. Eur. fr. Melan. 27 etc. cf. p. 48 NB.

2) Soph. fr. 779. (1. — 13. v.)
χωρῶμεν ἤδη, παῖδες, εἰς τά τῶν σοφῶν
διδασκαλεῖα, μουσικῆς παιδεύματα. v. 2. 3.

Primum enim, quanquam concedit, ex corporis habitu, facie, ore hominis naturam fere pernosci posse[1]), tamen valde impugnat eorum sententiam, qui alterum ex altero pendere opinantur.

Or. 918: *μορφῇ μὲν οὐκ εὐωπὸς, ἀνδρεῖος δ' ἀνήρ.*
Oed. fr. 6: *νοῦν χρή θεάσασθαι· τί τῆς εὐμορφίας ὄφελος,*
ὅταν τις μὴ φρένας καλὰς ἔχῃ;
Meleag. fr. 13: *καλὸς δέ τις κἂν ἐκ πονηρῶν σωμάτων*
γένοιτο παῖς. ss.

Deinde expressis verbis Graecorum de *καλοκαγαθία* sententiam irridet et universam hac de re statuendi et judicandi rationem. Praeclarum argumentum Autolyci fragmentum primum est (1—28). Incipit poëta illustrare, „innumeras quidem res malas per Graeciam esse vulgatas, sed athletarum genere nihil esse pejus.“ 1—13; tum pergit ita: „Vitupero autem et ipsum Graecorum morem, qui, illorum causa consessus facientes, delicias viles magni aestimare epulorum gratia consueverunt. Quis enim luctando, quis pedibus celeribus vel disco excellens, quis malas fortiter contundendi potens, corona ornatus, patriam urbem aliquid juvit?“ — —

Sequitur v. 23. ... *ἄνδρας οὖν ἐχρῆν σοφούς τε κἀγαθούς*[2])
φύλλοις στέφεσθαι, χὤστις ἡγεῖται πόλει
κάλλιστα, σώφρων καὶ δίκαιος ὢν ἀνήρ,
ὅστις γε μύθοις ἔργ' ἀπαλλάσσει κακὰ
μάχας τ' ἀφαιρῶν καὶ στάσεις· τοιαῦτα γὰρ
πόλει τε πάσῃ πᾶσί θ' Ἕλλησιν καλά.

---

1) Ion. 237. *γενναιότης σοι, καὶ τρόπων τεκμήριον*
τὸ σχῆμ' ἔχεις τόδ' ἥτις εἶ ποτ', ὦ γύναι.
γνοίη δ' ἂν ὡς τὰ πολλά γ' ἀνθρώπου πέρι
τὸ σχῆμ' ἰδών τις εἰ πέφυκεν εὐγενής.
cf. Aeol. fr. 3.

2) Cf. fragm. inc. 5. 6: *Ἀρετὴ μέγιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις καλόν.* — (fr. 13.)

NB. Niemeyer, qui librum scripsit: „Originalstellen der Griech. u. Röm. Classiker über Theorie der Erziehung und des Unterrichts“ — Euripidem ne nominat quidem.

Amat quidem Euripides cum vocabulo *ἀγαθός* aliud conjungere, quod et ipsum ad honestatem vel sapientiam spectat: ut in Iph. Aul. 749: *χρηστός κἀγαθός*. Thes. fr. 9: *δίκαιος κἀγαθός*. Dict. fr. 8: *δικαία, σώφρων τε κἀγαθή* ss.: veruntamen loco Autolyci laudato verbum *σοφούς* urgeri et significantius dici, nemo non videt, qui ad verborum tenorem et conjunctionem animum attenderit.

Quod igitur cuncti Graeci commune habebant institutum, quem omnes omnium summum honorem praedicare ac celebrare solebant, domum redire Olympia coronatum: Euripides contemnere et rejicere non veritus est (v. 18 *στέφανον ἤρκεσεν λαβών*; v. 24). Memoriae est proditum, Autolycum fuisse drama satyricum (fr. 2 ex Polluc. On. X. 111); quid? quod illa optimo consilio, ut invidiam fugeret, satyrico dramati inseruerit? (V. p. 5.) Dissentit utique illa scribens valde a popularibus suis; animi enim rationem multo magis vult haberi, quam apud eos fiebat. Etenim perspexit, hominis naturam ita esse comparatam, ut corpore paulum tantum, animo inmensum quid valeat. Aeol. fr. 25:

ἢ βραχὺ σθένος ἀνέρος·
ἀλλὰ ποικιλίᾳ πραπίδων κ. τ. λ. cf. Antiop. 30. 31.

Quam quidem rem omnes sane antiqui intellexerunt, sed non tam constanter eo perduxerunt, quo Euripides; qui, quum persuasum haberet illud: (Antiop. 30) *φρονεῖν κρεῖσσον καρτέρου βραχίονος . . .*, corporis minus quam animi facultates exerceri et eos, qui illis emineant, minimi, qui vero his, maximi aestimari jubet[1]). (Aut. l. l.) — Quae quum ita sint, neque bellicam virtutem magni ducit, vel insanum proclamat eum, qui virtutem bello acquirat. Hell. 1151 chor. (*ἄφρονες ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμῳ κτᾶσθε . . .*[2])

1) Noli tamen opinari, artem eum gymnasticam rejecisse; sed enim Suppl. 886 laudat Hippomedontem, unum e septem ducibus, quod corpus eo consilio exercuerit, ut „forte ac strenuum patriae praeberet."

2) Quod est in Aut. II. v. 27., eum, qui sermone pugnas et seditiones submoveat, celebrandum esse etc.: saepius occurrit apud Euripidem; bella enim non esse necessaria, sed evitabilia, ratione et verbis posse ea componi putat. Phoen. 516. *πᾶν γὰρ ἐξαιρεῖ λόγος ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν.* Suppl. 745—750: *ὦ κενοὶ βροτῶν . . , οἳ φόνῳ καθαιρεῖσθ', οὐ λόγῳ τὰ πράγματα.* 950. 347. (720. 480. 580.) Cf. Heracl. 377. Erechth. 13. chor. - Cresph. fr. 15.

Jam igitur patet, quem in modum Euripides educationem institui velit: artibus gymnasticis posthabitis id potius omnibus viribus homines enitantur, ut mente ac ratione validi sint; doctrinas igitur et sapientiam sectentur; „unum enim consilium sapiens manuum superat multitudinem" (Antiop. 31); et gubernat urbem quisquis intelligentia praeditus, minus is, cui potestas sit. (cf. Iph. Aul. 375.) Parentum ergo prudentium est, ut liberos illis imbuendos et instruendos curent, neve audiant invidos nugatores, qui scientias detrectent (Med. 295. Bacch. 480), neu morem sequantur vulgarem, quo filiae ab iis omnino arceantur. (pag. 30.)

Caveat vero quisque, ne in eorum manus incidat, qui fucosam quandam sapientiam profiteantur, et eam, quae moribus perniciosissima sit. „Volubili enim ore verissima quaeque surripiunt, ut ne tibi videantur, quae debent videri" (Hipp. vel. fr. 12); ad pessima facinora verba speciosissima accommodare sciunt et sapientes (*σοφοὶ*) appellantur" (Hec. 1187—95); duplici lingua viri hi detestandi contraria statuunt; quae antea placuerunt, nunc rursus negant (cf. Tro 285 ss. — fr. inc. 89); at dii perduint hoc hominum genus (Hec. l. l. Iph. A. 333), et vehementer est dolendum, quod aetas eam habet indolem, ut artificia istorum tantopere valeant et avidissime mercede data discantur. Hec. 816 ss. (Quem locum Arist. Eq. 836 imitatur.)

Sic fere Euripidis de educatione, quantum quidem ad scientias et disciplinam pertinet. Eos autem, qui Euripidem inter sophistarum numerum referant, remittere liceat, si loci laudati non sufficiant, ad Hec. 1193. Phoen. 453. 460. 493. 526. ss. Troad. 967. Herc. fur. 237. Bacch. 266. Antiop. fr. 28. Med. 580. Hipp. 485. 505. Ion. 832. Or. 907.

Tragicus utique eam unam doctrinam laudat atque com-

mendat, quae a virtute non modo non abhorreat, sed eam promoveat; ea est sapientia, quam sectandam esse censet:

Inc. fr. 101. *ὄλβιος ὅςτις τῆς ἱστορίας*
ἔσχε μάθησιν, μήτε πολιτῶν
ἐπὶ πημοσύνῃ μήτ' εἰς ἀδίκους
πράξεως ὁρμῶν,
ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως
κόσμον ἀγήρω, πῇ τε συνέστη
καὶ ὅπῃ καὶ ὅπως.
τοῖς δὲ τοιούτοις οὐδέποτ' αἰσχρῶν
ἔργων μελέτημα προσίζει.

Supra jam diximus, statuisse Euripidem, summum bonum esse virtutem; hoc loco non nostrum est exponere, quid de ea tragico placuerit; non enim tractamus de philosophia ejus morali; ea tamen provincia nobis, de liberis educandis loquentibus, est suscipienda, ut explicemus, quid de virtute tradenda cogitaverit. Quaestio primaria est, num virtus doceri possit necne, sive, ut Horatii utar verbis, (I. Ep. 18. 100)

Virtutem doctrina paret naturane donet.

Quae quum omnes omnium temporum philosophos vehementer moverit, tum vero neque Euripidem non agitavit.

Cognovit, ab natura aliis aliud esse insitum ingenium atque indolem; alios magis alios minus inclinare ad probitatem. Quae sententia pro dramatum ratione nonnunquam significantius, quam verius exprimitur, sicuti:

Phoenix. fr. 12. *μέγιστον ἆρ' ἦν ἡ φύσις· τὸ γὰρ κακὸν*
οὐδεὶς τρέφων εὖ χρηστὸν ἂν θείη ποτέ.

Expressius etiam est in Hipp. 919 Thesei, filio irati, dictum: „Homines vani, omnia perscrutamini, investigatis, innumeras docetis artes“: *ἓν δ' οὐκ ἐπίστασθ' οὐδ' ἐθηράσθέ πω φρονεῖν διδάσκειν, οἷσιν οὐκ ἔνεστι νοῦς . . .*

Accuratius et distinctius alias poëta loquentes facit personas:

Iph. Aul. chor. 559. *διάφοροι δὲ φύσεις βροτῶν,*
διάτροποι δὲ τρόποις κ. τ. λ.

Hel. 1002. *ἔνεστι δ' ἱρὸν τῆς δίκης ἐμοὶ μέγα*
ἐν τῇ φύσει . . .

ib. 998: *ἐγὼ πέφυκά τ' εὐσεβεῖν καὶ βούλομαι.*
cf. Bacch. 316. Hipp. 79.

Multum ergo ad virtutem comparandam natura valet. Quid enim? Nonne „ab parentibus probis probi gignuntur liberi, ab improbis improbi?“ Dict. fr. 15. Alcm. 7. Antiop. 17. Bell. 11. Ad veritatem propius accedunt verba Antig. fr. 10, 11, ubi enunciatum quasi restringitur, addito *τὰ πολλὰ, φιλεῖ*. Verum firmam eam esse legem, negat tragicus:

ἤδη γὰρ εἶδον ἄνδρα γενναίου πατρὸς
τὸ μηδὲν ὄντα· χρηστὰ δ' ἐκ κακῶν τέκνα. Electr. 367.

Facit ab hac parte Andromache (230), quae vetat, ne liberi, quibus ratio insit, improbarum matrum mores sequantur, et Helena (941), quae summae liberis laudi tribuit, si proborum parentum vitam imitantur.

Notum est, quantopere ad indolem quum populorum tum singulorum hominum formandam ipsius terrae situs, solum, coelum, aër tribuant. Euripides, quum philosophiam maxime naturalem profiteretur, Anaxagoran imprimis secutus, mirandus esset, si nihil de hac re cogitavisset, praesertim quum aequalis Hippocrates tam luculenter de ea tractaverit libro illo celeberrimo, et jam antea Heraclitus Ephesius, cujus scripta tragicus fere devorasse dicitur, eadem de re meditatus esset. (Cf. Schleierm. fr. 60 [1]) — Sed in Medeae tragoedia chorus exstat splendidissimus, 824—846, ubi poëta, Atticam terram celebrans, ejus aëra et habitum (830. 835. 840) arctissime conjungit et quasi confundit cum Musarum origine et cum sapientia et virtute. (840. *ἡδύπνοοι αὖραι* - - 844. *σοφία* - 844. *ἀρετή* -) Totum chorum exscribere, quum longior sit, supervacaneum erit. Cf. Erechth. fr. 17. extr. —

1) Heracliti fr. 60. *οὗ γῆ ξηρὴ, ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη.* — Eur. Med. 829. *διὰ λαμπροτάτου αἰθέρος κ. τ. λ.* Nescio an Euripides Heraclito plus debeat, quam viris doctis videtur, qui solam utriusque de vita ac morte sententiam comparare solent. Poly. fr. 7. Phrix. 14. comp. cum Heracl. fr. 50. Equidem alteram jam supra contuli pag. 42. Heracl. 57. Eur. Tro. 988; adjecerim Heraclit. fr. 20. Eur. fr. 100. extr. — Her. fr. 18. 19. Eur. Hec. 799. Suppl. 312. — Heracl. fr. 66. 69 (cum interpr. Schleierm.) Eur. Pal. fr. 5. Chrys. fr. 1. — Heracl. fr. 39. Eur. Oen. fr. 5.

Efficitur, et cognovisse et agnovisse Euripidem, in virtute temperanda permagnam quandam vim naturam exercere. Veruntamen ultra eum audiamus! Hecub. 599. ss.

„Homines probi calamitatibus non depravantur; unde id fit?
ἆρ' οἱ τεκόντες διαφέρουσιν, ἢ τροφαί;
ἔχει γε μέντοι καὶ τὸ θρεφθῆναι καλῶς
δίδαξιν ἐσθλοῦ· τοῦτο ἤν τις εὖ μάθῃ,
οἶδεν τόγ' αἰσχρὸν, κανόνα τοῦ καλοῦ μαθών.

Iph. Aul. chor. 558. διάφοροι δὲ φύσεις βροτῶν, διάτροποι δὲ τρόποις·
ὁ δ' ὀρθὸς ἐσθλὸν σαφὲς ἀεί.
τροφαί θ' αἱ παιδευόμεναι
μέγα φέρουσιν εἰς ἀρετὰν,
τό, τε γὰρ αἰδεῖσθαι σοφία,
τάν τ' ἐξαλλάσσουσαν ἐχεὶ | χάριν ὑπὸ γνώμας ἐσορᾶν | τὸ δέον ...

Matthiaeus recte adnotat: „distinguuntur inter se τὸ αἰδεῖσθαι, verecundia naturalis, quae non tam certis praeceptis, quam exemplo, more ac consuetudine in bono ingenio exsistit, et τὸ ἐσορᾶν τὸ δέον ὑπὸ γνώμας honesti-animo et mentis intentione-videndi facultas.“ — Monuerim, Horat. Od. IV. 4. 30—37 Euripidem fere exscripsisse videri:

Fortes creantur fortibus et bonis;
— — — —
Doctrina sed vim promovet insitam,
Rectique cultus pectora roborant;
Utcunque defecere mores,
Indecorant bene nata culpae.

Suppl. 911: τό γὰρ τραφῆναι μὴ κακῶς αἰδῶ φέρει... ἡ δ' εὐανδρία διδακτὸν... οὕτω παῖδας εὖ παιδεύετε. Heracl. 202: οἶδ' ἐγὼ τὸ τῶνδε ·κτῆμα καὶ φύσιν. cf. Hel. 998. Iam habes gravissimam hanc rem ipsis Euripideis verbis descriptam, neque est causa, cur aliquid iis addamus de nostris. Virtus ergo doceri potest; quocirca eam haud raro poeta rem vocat acquisitam, (κτῆμα, fr. inc. 5, — ἀγαθὰ ἀσκεῖν, Suppl. 912 ss.) vel laudat eos, qui eam sibi comparaverunt, vel virtutem ipsam. Ion. 735. Andr. 775. Temen. fr. 1. Oed. fr. 3. 9. etc.

Licet quis a natura minus propensus sit ad honestum, tamen eo cognito eique assuefactus, optimum hominem se praebere potis est. (Hec. l. l. Iph. Suppl.) „Sin autem naturalis indoles inculta jacet, multa inde oriuntur vitia.“ Fr. inc. 165. Ii vero, quibus optimum ac praeclarum quoddam ingenium a natura datum est, caveant, ne corrumpatur; praecipue arceant quam diligentissime ab iis parentes perditorum consuetudinem; „bonis se quisque conjungat; melior ipse ita fiet . . .“ Pelid. fr. 10. Proverbium illud, quod in omnium ore est, pulchris versibus apud Euripidem transcriptum legitur: Phoenicis fr. 4. v. 7.

ὅστις δ' ὁμιλῶν ἥδεται κακοῖς ἀνὴρ
οὐ πώποτ' ἠρώτησα, γιγνώσκων ὅτι
τοιοῦτός ἐστι οἷσπερ ἥδεται ξυνών. cf. Iph. A. 708. [1])
cf. Erechth. fr. 20 v. 18.

Praedicat poëta parentes eos, qui liberos veram sapientiam ac virtutem docendos curent, esse enim eos „educatore sapiente sapientiores.“ Iph. A. l. l. cf. Heracl. 574. Phoen. 762.

Concluserim hanc expositionem dicto:

οὕτω παῖδας εὖ παιδεύετε. (Suppl. 912.)

et alio: Τὸ θρέψαι δ' ἐν βροτοῖσι πολλάκις
πλείω πορίζει φίλτρα τοῦ φῦσαι τέκνα. fr. 185.

1) Cf. φθείρουσιν ἤθη χρησθ' ὁμιλίαι κακαί, quod quidem fragm. ex Menandri Thaide 3 esse refertur; ab Hieron. Euripidi, ab Socrat. hist. eccl. Menandro tribuitur (Mein. com. Gr. IV. p. 132). Utriusque potest esse, ut saepius tragicus et comicus consonant vel potius comicus tragici praeclaras sententias repetit.

De Servis. [1]

„Quicunque tanto ceteris hominibus sunt inferiores ac deteriores, quanto animus corpori et homo ferae praestat — (tales autem sunt ii, quorum opus in usu corporis positum est, quorum hoc unum est, quod ab iis optimum proficisci potest), nati sunt servi. — — Natura enim servus est is, qui alterius esse potest ideoque et est alterius et qui eo usque rationis est particeps, quoad eam sentiat, sed non habeat; nam alia animalia quum rationem non sentiant, affectibus inserviunt. — — Vult natura quidem etiam corpora liberorum et servorum dissimilia efficere, . . . accidit autem saepenumero etiam contrarium. — — Esse igitur nonnullos alios liberos alios servos natura perspicuum est.“ —

„In omnibus insunt animae particulae, sed dissimili modo insunt: servus enim omnino et universe non habet consultandi facultatem (*βουλευτικόν*); feminae habent illam quidem, sed irritam atque imbecillam (*ἄκυρον*); puer habet, sed imperfectam. Virtus servi ad dominum refertur — – ex quo intelligere licet, ei exigua virtute opus esse, nimirum tanta quanta fretus neque propter intemperantiam neque propter ignaviam munus sibi a domino assignatum defugiat aut minus cumulate expleat.“ Aristot. Pol. I. 5. — I. 13. (ed. Acad. Berol. Gr. & Lat.) —

Cum quibus Stagiritae verbis compares. Hom. Od. XVII. 322:

1) De servorum conditione, qualis apud Homerum sit, conferas: Revue de philologie, de litterature et d' histoire anciennes. Vol. II. Nro. 4. Par. 1847, — ibique „Henri Wallon de l'esclavage aux temps heroiques de la Grèce“ pag. 283—305.

ἥμισυ γάρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς
ἀνέρος, εὖτ' ἄν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσεν.

et Theogn 531: *οὔποτε δουλείη κεφαλὴ ἰθεῖα πέφυκεν,*
ἀλλ' αἰεὶ σκολιὴ, κ' αὐχένα λοξὸν ἔχει·
οὔτε γὰρ ἐκ σκίλλης ῥόδα φύεται οὐδ' ὑάκινθος
οὔτε ποτ' ἐκ δούλης τέκνον ἐλευθέριον.

Satis sit, illos locos proferre, quo melius dijudicemus, quantum ab caeteris Graecis Euripides dissentiat. Quanquam Athenis quidem servi mitius atque humanius tractabantur neque exigua fruebantur libertate, ita ut servorum *παῤῥησία* vel in proverbium abierit: nihilominus judicia de eorum natura atque indole haud multo digniora vel aequiora ibi vulgata erant, id quod Bernh. I. 38. 39. exponit. —

Euripides autem, institutis et moribus translaticiis missis, ipsorum hominum naturam perscrutatus, omnibus eandem esse cognovit, unum tantum genus humanum, neque quidquam differre, quo quis loco natus esset. „Sola sapientia ac virtute homines vere discernuntur; quare ii servi, qui ea excellunt, solo nomine a civibus liberis diversi sunt; contra nobilissimo loco orti, si ea deficiuntur, ossa sunt et caro, vel fori tanquam statuae.“ (*σάρκες κεναὶ φρενῶν, ἀγάλματ' ἀγορᾶς.*) El. 387. „Mores regula sit, ex qua homines discernantur, considerentur; originis nobilitas est nulla.“ El. 385. Alex. fr. 16. 17. Aeg. fr. 7. Andr. 330.

Ion. 853. *ἓν γάρ τι τοῖς δουλοῖσιν αἰσχύνην φέρει*
τοὔνομα· τὰ δ' ἄλλα πάντα τῶν ἐλευθέρων
οὐδεὶς κακίων δοῦλος, ὅστις ἐσθλὸς ᾖ.

Hel. 727. *ἐγὼ μὲν εἴην, καὶ πέφυχ' ὅμως λάτρις*
ἐν τοῖσι γενναίοισιν ἠριθμημένος
δούλοισι, τοὔνομ' οὐκ ἔχων ἐλεύθερον,
τὸν νοῦν δέ . . .

Phrix. fr. 17. *πολλοῖσι δούλοις τοὔνομ' αἰσχρὸν, ἡ δὲ φρὴν*
τῶν οὐχὶ δούλων ἐστ' ἐλευθερωτέρα.

Melan. fr. 10. *δοῦλον γὰρ ἐσθλὸν τοὔνομ' οὐ διαφθερεῖ,*
πολλοὶ δ' ἀμείνους εἰσὶ τῶν ἐλευθέρων.

Mel. fr. 11. *τοὺς δικαίους . . . κἂν ὦσι δούλων, εὐγενεστέρους λέγω.*

Quae quum poëtae viderentur, audacter ac contra omnem tragicorum consuetudinem servos magnum quid agentes in fabulis suis facit; unde Aristophanes ei objicit, quod „servi non minus quam domini apud eum loquantur[1].“ Dant dominis consilia, et, ubi id vituperantur, provocant ad sapientiae praestantiam, cujus illud jus sit (Hel. 1630. 1637). Jmmo philosophando indulgent; ne afferam virum, qui in Heraclidis prodit (630—891. 864), quoniam Hylli *πενέστην* se profitetur (639): at saltem respicias Ionis chorum, qui ex Creusae Atheniensis ancillis est compositus, (234. *δμωαί*. 510. *πρόσπολοι γυναῖκες. δεσπότης. δέσποινα* 511. 233. 567. 1060. 1229) vel chorum in Helenae fabula occurrentem (1630. *δοῦλος*) vel Phaëthontis (chor. v. 54, *ὑμεναῖον ἀεῖσαι φίλων δεσποτῶν*). Quid autem magis alienum ab Aeschylo et Sophocle, quam chorum servis tribuere? quorum per omnes tragoedias integras vix unus reperitur servus in diverbio, nisi forte quis nuncii munere fungitur vel paedagogus dominum sequitur. Et quanta apud eos sunt modestia, quamque exiguo et verborum et sententiarum utuntur modo! Amplos videlicet et nobiles homines amant illi repraesentare, alios non satis dignos ducunt, qui cothurno ornentur. Euripides autem, civium opiniones spernens, est, ut Aristophanes dicit, tam democraticus, (Ran. 952 *δημοκρατικὸν γὰρ αὔτ' ἔδρων*), ut per omnes vices servos in scenam deferat, et haud raro suam ipsius philosophiam iis tribuat docendam. Documento sint: Hel. 711—734, 744—758, ubi serva quaedam (728 730) disserit de diis, de hominum natura, de vaticiniorum vanitate &. Ion. 808—856. (versu 831 artem etymologicam[2]) profitetur quidam, nominis Ionis originem explicans.) — Chorus 480—492. 1090. 1510. 1619. Sed quum singulae quaeque fabulae testes sint, desistamus plura ejus generis enumerare.

---

1) Stallbaum de Eurip. persona in Ran. Aristophanis comment. Lps. 1843.

2) Lusus etymol. saepius apud Eur. reperiuntur, ex: gr: Tro. 989. *Ἀφροδίτη, ἀφροσύνη*. Bacch. 286 de Bacchi origine *ὅμηρος, μηρός*. Ibid. 299 *μανιῶδες, μαντική*. Ante Prodicum similia jam apud Heraclitum (fr. 56. *βίος, βιός*.)

Attamen non docti solum servi apud tragicum hunc prodeunt, sed etiam honestissimi, virtuteque ea ornati, ad quam escendere non possent, si Homeri dictum (*ἥμισυ κ. τ. λ.*) verum esset. Mitto permagnam quorundam fidelitatem atque obedientiam (Iph. A. 305. Alcm. fr. 5. Eurysth. fr. 4), et hasce duas tantum referam sententias, ab iis prolatas:

Hel. 1642. *πρὸ δεσποτῶν τοῖσι γενναίοισι δούλοις εὐκλεέστατον θανεῖν.* idem Iph. A. 312. Alcm. fr. 14:
μέτεστι τοῖς δούλοισι δεσποτῶν νόσου.
Med. 53. *φρενῶν ἀνθάπτεται τὰ δεσποτῶν κακῶς πίτνοντα.*
Med. 1136. Alcest. 139. Hel. 736.

Quibus expositis, in dramatis Euripideis egregiam quandam familiaritatem inter dominos et servos intercedere et hos magna humanitate frui, conjici jam licet. Cujus rei sexcenta exstant exempla. Cognovimus jam Alcestin, „quae omnibus servis matris instar erat.“ Alc. 767. Quid vero, quod Creusa ad paedagogum servum huncce in modum loquitur:

Ion. 733. *ἐγὼ δέ σ' ὥσπερ καὶ σὺ πατέρ' ἐμόν ποτε*
δέσποιν' ὅμως οὖσ' ἀντικηδεύσω πατρός.

Cf. Alc. 142. 747. 949. Andr. 88. Hipp. 700. Iph. A. 1490. 304. ss. Heracl. 789. ss. Ion. 735.

Pro fabularum argumentis dumtaxat, vel etiam pro vulgari servorum habitu, ex indigna eorum conditione oriundo (cf. supra pag. 38 et Iph. A. 1400. Bacch. 483. Hel. 276) diversae sententiae nonnunquam in medium proferuntur. Antiop. 10. Orest. 1522. Or. 1115. Phoen. 392. Alexand. fr. 6. 10. 8. 11. ss. Sed, qui talia Euripidi adscribant magis quam personis, eos absurde agere, saepius jam ostendimus. Aliter se habent ii loci, quibus poëta hujus hominum generis sortem ac conditionem deplorat, et tanquam tecte, ut melior fiat, exoptat; sicuti:

Antiop. 11. (*φεῦ φεῦ*) *τὸ δοῦλον οὐχ ὁρᾷς ὅσον κακόν.*
12. *φεῦ φεῦ τὸ δοῦλον ὡς ἁπανταχοῦ γένος*
πρὸς τὴν ἐλάσσω μοῖραν ὥρισεν θεός! cf. Ion. 983.

Ut hominem decet integri ac strenui animi, tragicus nec pravis popularium opinionibus neque magis utilitate ac commodis

prohibetur, quominus ea, quae vera esse cognovit et profiteatur et divulgare studeat. Etenim, quanquam compertum habet, per servos-vitam liberos agere (fr. inc. 142: *δούλοισι γάρ τοι ζῶμεν οἵ γ' ἐλεύθεροι*), docet et commendat tamen ea, quae, si instituta fuissent, omnem civitatium Graecarum ordinem evertissent, utpote quae in servis maxime positae essent. Aristoteles (Pol. I. 3.) utique eam maxime ob causam aequalium rejicit de servis sententiam comiorem. Quam certe ea imperii forma, qua summa potestas penes populum est, et civit et promovit; sedtamen vim nullam philosophiam exercuisse Euripidis ad eam propagandam, nemo puto contenderit. Ejus enim traegoediae in omnium erant ore, plurimi fiebant, atque, si postea comoediae recentioris poëtae servis tam egregias partes tribuunt, ejus exemplo, ejus auctoritate magnam partem fulti ac nixi id fecisse videantur. Certe tamen occurrunt apud eos dicta de hac re, quae omnino Euripidea sunt

Men. fr. inc. 279. (Meinek. p. 290.)
ἐλευθέρως δούλευε, δοῦλος οὐκ ἔσει.
— fr. *Περικειρ.* — *ἡ φύσις μία πάντων.*
Philem. fab. inc. fr. 39. *κἂν δοῦλος ᾖ τις, σάρκα τὴν αὐτήν ἔχει·*
φύσει γὰρ οὐδεὶς δοῦλος ἐγεννήθη ποτε,
ἡ δ' αὖ τύχη τὸ σῶμα κατεδουλώσατο.
Phil. fr. *Ἐξοικίζομ.* *κἂν δοῦλος ᾖ τις, οὐδὲν ἧττον δεσπότα*
ἄνθρωπος οὗτός ἐστιν, ἂν ἄνθρωπος ᾖ.

Addenda et corrigenda.

Inseras pag. 13 lin. 7: Aiol. fr. 6.
Λαμπροὶ δ' ἐν αἰχμαῖς Ἄρεος ἔν τε συλλόγοις
μή μοι τὰ κομψὰ ποικίλοι γεννοίατο,
ἀλλ' ὧν πόλει δεῖ, μεγάλα βουλεύοντες εὖ.

Pag. 4. lin. 11 post „Hippolytus" ponas pro commate punctum.

Pag. 17. lin. antepen. legas ἀπὸ pro „ἀπὶ".

Pag. 32. lin. 21 collocari pro „collocare".

Vita.

Jos. Antonius Goebel, a. d. XVII. Cal. Oct. a. MDCCCXXIV Boppardiae, quod oppidum ad Rhenum situm est, natus sum ex Antonio Goebel, Med. Dre, et Wilhelmina e gente Neukirch, quos ambo mortuos per multos jam lugeo annos. Religionem profiteor catholicam. Primis litterarum elementis imbutus frequentavi deinceps (pro sedibus parentum mutatis) progymnasium, quod Attendorniae rectore Wiedmanno V. D. et progymnasium, quod Briloniae floret, rectore t. t. Lefarthio V. D. Posthac fui in gymnasio Paderbornensi discipulus ordinariorum Tophoffii et Lessmanni VV. DD., directore t. t. Gundolfio V. D., praematura morte jam abrepto. Quod gymnasium denique mutavi cum Monasteriensi, maxime etiamnum florente sub doctissimo Stievio; ordinarius meus fuit Welterus V. D. Maturitatis testimonio instructus autumno anni MDCCCXLIV Almam Academiam Monasteriensem adii et ab Grauertio V. Cl. t. t. Rectore Magnifico in numerum civium academicorum receptus, apud Esserum V. Cl. Philosophorum Ordinis Amplissimi t. t. Decanum nomen rite professus, studiis me tradidi praecipue philologis. Deycksius V. Cl. moderator fuit discendae artis rhetoricae, litterarum Romanarum, Germanicarum, Italicarum, — Grauertius, V. Cl. historiae recentioris, — Winiewskius, V. Cl. antiquitatum et litterarum Graecarum, — Schlueterus V. Cl. philosophiae fuit praeceptor. Praeterea V. D. Schippero Shakespearium explicanti operam dedi. Deinde — posteaquam per semestre in universitate Tuebingensi ad disciplinas sacras litterasque Hebraicas incubui, professoribus VV. CC. Hefelio, Kuhnio, Weltio usus — Monachium me contuli et auditor fui Hoefleri V. Cl. historiam politicam enarrantis, Lasaulxii V. Cl. litterarum tum Graecarum tum Romanarum historiam, aestheticen sive artium historiam philosophiamque tradentis, scriptores antiquos interpretantis, — Fr. Thierschii V. Cl. artium archaeologiam, adhibitis Museis regiis splendidissimis ditissimis, illustrantis. Ipso die illo in Ba-

varorum historia famoso (mens. Mart. anni MDCCCXLVII) Monachio discedens profectus sum Berolinum, ubi, annum et dimidium commoratus, ducibus antiquitatis et Graecae et Romanae cognoscendae me addixi VV. CC. Imm. Bekkero, Boeckhio, Lachmanno, Heysio. Praeterea operam dedi VV. CC. hisce: Boppio et Curtio, scholas habentibus de grammatica linguarum comparativa, — ab Hagenio, de mythologia Germanorum antiquorum, — Lepsio, de Aegyptiorum historia, — Trendelenburgio, de philosophiae systematis inde ab Kantio pervulgatis. Neque sodalis extraordinarius exercitationibus Seminarii philologi, quibus Boeckhius et Lachmannus praesunt, non interfui. Simul anno vix praeterito omnium facile turbulentissimo, militavi voluntarius in exercitu eo, qui regni caput praesidio tenebat. Iam vero semestri, quod nunc exit, iterum in auditorum eram numero VV. CC. Grauertii et Winiewskii, illius praelectiones de antiquorum populorum vita ac cultu, hujus de Graecarum litterarum historia frequentans.

Omnibus his viris doctissimis pro magnitudine erga me meritorum gratias ago quam possum maximas et, dum in vivis ero, habebo.